

Johdanto: poliittinen talous ja talousteorian poliittisuus

”Neljäkymmentä vuotta uusliberalismia – joka on perimmiltään johdantotason uusklassista taloustiedettä naamioituna poliittiseksi filosofiaksi – on muuttanut globaalia taloutta niin, että paperilla kaikki näyttää melkein taloustieteen perusoppikirjan mallimaailmalta.”

Steve Keen, *Can We Avoid another Financial Crisis*, s.111

”Henkilöä, joka siteeraa Steve Keeniä, ei voi ottaa vakavasti.”

Heikki Pursiainen, *Asiaton lehdistökatsaus*, blogi 6.2.2015

Vallitseva talousajattelu on kanonisoitu oppikirjoihin. Tunnetuimmat oppikirjat ovat levinneet ympäri maailmaa jopa miljoonina kopioina. Poliittinen talous sanan klassisessa merkityksessä on nykyään nousussa, mutta sen elpyminen on tapahtunut kauppakorkeakuiluissa, sosiologiassa, kansainvälisissä suhteissa ja muissa aineissa, joissa harjoitetaan poikkitieteellistä tutkimusta. Samaan aikaan osa valtavirtataloustieteestä on omaksunut projektin levittää oppejaan muiden yhteiskuntatieteiden kentille. Uusklassikot, sosiaalisen valinnan tutkijat ja peliteoreetikot ovat alkaneet kutsua poliittiseksi taloudeksi suuntausta, jossa uusklassisia käsitteitä ja menetelmiä sovelletaan julkisten ja sosiaalisten instituutioiden tutkimiseen. Projektien kohtaaminen on usein muistuttanut sotaa.

Tässä foorumissa tarkastelemme valtavirtataloustieteen toimintalogiikkaa, normatiivisuutta ja yhteiskunnallista roolia näkökulmasta, joka tulee lähelle klassista poliittista taloutta. Taloustieteen imperialismilla ja kiistoilla poliittisen talouden sisällöstä ja luonteesta on laajaa yhteiskunnallista merkitystä. Taloustiede on paitsi tiede (joskin sen tieteellisyys on kyseenalaistettu) niin myös yhteiskunnallinen voima. Taloustieteilijät toimivat asiantuntijoina, toimittajina, julkisina intellektuelleina, mediavaikuttajina, päätöksentekijöinä ja poliitikkoina. Taloustieteen käsitteet ovat levinneet yhteiskunnassa ja muokanneet kieltä ja toimintaa.

Vastakkaiset projektit törmäävät niin politiikan kuin tieteen kentillä. Tieteen näkökulmasta tällaiset vastakkainasettelut herättävät kysymyksen: miten käydä järkipäistä ja sivistynyttä dialogia, jos yhteisiä lähtökohtia on vain vähän? Mitä väitteitä meidän pitäisi epäillä, mistä olla varmoja? Ludwig Wittgenstein esitti teoksessaan *Varmuudesta*, että kaikki testaaminen, kaikki hypoteesien ja argumenttien koettelu tapahtuu uskomusjärjestelmässä, jonka osat tukevat toisiaan. Kokemus ja havainnot eivät suoraan sanele mitään. Myös epäily ja varmuus elävät järjestelmän sisällä. Tästä voisi johtua ajattelemaan, että kahden erilaisen uskomusjärjestelmän dialogi edellyttää vastavuoroisuutta ja toisen uskomusjärjestelmän ja sen taustaoletusten ymmärtämistä. Mutta entä jos yksi uskomusjärjestelmä kieltää tämän? Entä jos yksi uskomusjärjestelmä rakentuu varmoina pidettyjen aksioomien varaan ja (positivistiseen) oletukseen, jonka mukaan

yksittäiset väitelauseet ovat suoraan koeteltavissa teknisten menetelmien avulla irrallaan uskomusjärjestelmän muista osista?

Liika varmuus ei kuulu tieteeseen. Järkiperäisyys tarkoittaa avoimuutta kritiikille ja kykyä oppia. Pätevyys edellyttää intersubjektiiivisiä perusteluja, joita meillä on velvollisuus esittää kysyttäessä – toki riippuen myös siitä, kenellä on kussakin tilanteessa pääasiallinen todistamisen taakka. Tiede perustuu väitteiden hypoteettiseen tarkasteluun ja tutkimiseen. Pluralismin hyväksyminen tarkoittaa, että on väärin samaistaa tiede yhteen tai kahteen erityiseen tutkimusmenetelmään tai johonkin tiettyyn joukkoon sisällöllisiä oletuksia tai aksiomia. Tiede ei esimerkiksi ole matemaattista mallittamista, regressioanalyysia tai uusklassisiin oletuksiin sidottua ”rationalistista mekaniikkaa”. Tällaiset menetelmät tai sisällölliset oletukset voivat muodostaa osan joistakin erityisistä tieteellisistä käytännöistä, mutta tutkimusmenetelmän tai sisällöllisten oletusten toimivuus on asia, joka voidaan ratkaista vain punnitsemalla niiden perusteita asiayhteydessä.

Falsifiointi-periaatteen järkevä tarkoituksena on kumota psykologisesti ja sosiaalisesti tuotetut taipumuksemme etsiä, nähdä ja löytää tukea ennakkokäsityksillemme. Siksi tiedeinstituution pitää olla vapaa, avoin ja demokraattinen keskusteluyhteisö, jossa vain hyvät, mutta kontekstisidonnaiset perusteet painavat. Tieteen tehtävänä on tutkia todellisuutta sellaisena kuin se on, sen omilla ehdoilla, juuri niin täsmällisesti kuin tutkimuskohde antaa myöten. Totuus on myös hyve. Riippumatta kuinka paljon olemme investoineet johonkin teoriaan, meillä on velvollisuus etsiä, nähdä ja rationaalisesti arvioida sen kannalta vastakkaista evidenssiä.

Tämä foorumi koostuu kolmesta artikkelista. Ensimmäinen, ”Uusklassisen talousteorian poliittisuudesta”, erittelee niitä sosiaalipsykologisia ja yhteiskunnallisia mekanismeja ja prosesseja, joilla on taipumusta vahvistaa uusklassisen suuntauksen ominaispiirteitä ja asemaa riippumatta sen selitysten pätevyydestä, normatiivisten arvostelmien oikeutuksesta tai ennakoitien osuvuudesta. Pyrkimys selittää uskomusjärjestelmän uusintamista ja vahvistumista voi johtaa dialogin edellytysten murenemiseen. Siksi nostan artikkelini lopuksi esille esimerkin lupaavasta oppimisesta, joka voisi osaltaan edesauttaa dialogia myös perustavammista kysymyksistä. Valtavirtataloustieteen oppikirjaversio katsoo minimipalkan (tai sen korottamisen) aiheuttavan työttömyyttä, jos minimipalkka nousee yli heikoimpien työnhakijoiden rajatuottavuuden. Cardin ja Kruegerin empiirinen tutkimus onnistui kuitenkin vakuuttamaan osan taloustieteilijöistä siitä, että päinvastoin kuin mitä uusklassinen prototyyppi markkinamekanismista antaa ymmärtää, minimipalkan korottaminen ei välttämättä lisää työttömyyttä – se voi jopa vähentää sitä. Koska mikään yksittäinen empiirinen todistusaineisto vain harvoin (jos koskaan) pakottaa tutkijoita yhteen yksiselitteiseen johtopäätökseen, on tarpeen käydä keskustelua monella tasolla ja koskien laajaa joukkoa oletuksia ja taustaoletuksia.

Jamie Morganin ”Taloustiede ja normatiivisuus neljässä osassa” kertoo miten taloustieteen normatiivisuus käytännössä ilmenee. Taloustiede itse esittää mallinsa teknisinä ja objektiivisina. Taloustieteilijät ovat ylpeitä malliensa matemaattisuudesta ja teknisistä kyvyistään, jotka erottavat heidät yhteiskuntatieteilijöistä. Vastuu normatiivisuudesta siirretään päätöksentekijöille. Morgan puhuu myös normatiivisen eristämisestä, alistamisesta ja sublimaatiosta taloustieteen ammattikunnan tosiasiallisissa käytännöissä. Eri tavat neutralisoida normatiivisuutta eivät kuitenkaan tee taloustieteestä puolueetonta. Vaihtoehtojen esittämisen muodoilla on seurauksia. Koska taloustieteen diskurssi rajoittaa mahdollisia keskustelunaiheita ja niiden käsittelyä, arvostelu ei johda soveltuvuuden kyseenalaistamiseen, vaan tukee käytäntöjen ja fokuksen jatkuvuutta, lähtökohtana ”tämä on se mitä me teemme” (sen sijaan, että kysyttäisiin ”mitä meidän pitäisi tehdä?”).

Morganin mukaan vallitsevalla talousteorialla on tietty muoto ja funktio, sillä on aatteellista sisältöä, se poissulkee monia asioita ja mahdollisuuksia, ja sillä on seurauksia. Tällä suodattamisella on vaikutuksia myös empiirisen tutkimuksen kannalta. Morgan käyttää yhtenä esimerkkinä eriarvoisuutta. Thomas Pikettyn ansiosta eriarvoisuuden kasvu viime vuosikymmeninä on lopulta saanut myös valtavirtataloustieteilijät kiinnittämään asiaan huomiota. Vaikka eriarvoisuudesta puhutaan ekonomistien keskuudessa nyt aiempaa enemmän, valtavirtataloustiede ei suinkaan ole vielä kokonaan hyväksynyt eriarvoisuutta ongelmaksi. Morganin toinen esimerkki koskee rahaa. Tiedosta ei tule ideologista vain sen sisällön ja kehystämisten kautta, vaan myös vaihtoehtojen poissaolon kautta. Rahalla ei useinkaan ole mitään roolia talousteoriassa. Standarditeoriassa oletetaan, että hyvin toimivassa markkinajärjestelmässä hinnat ilmaisevat suoraan tavaroiden ja palvelusten vaihtosuhteita. Kapitalistinen markkinatalous esitetään näin vaihtokauppataloutena. Lisäksi ajatuksena on näihin päiviin asti ollut, että pankit välittävät lainarahaa. Vaille käsittelyä jäävät ne luoton ja rahan luomisen teoriat, joita jälki-keynesiläiset, modernin rahan teoreetikot ja vastaavat ovat kehittäneet. Näillä vaihtoehtoisilla teorioilla on merkittäviä normatiivisia seurauksia.

Ville-Pekka Sorsan ja Teppo Eskelisen katsausartikkeli ”Taloustieteellinen asiantuntemus teknotaloudellisessa kapitalismissa” jatkaa siitä mihin Morganin analyysi päättyy. Sorsan ja Eskelisen mukaan 1900-luvun lopun ja 2000-luvun alun yhteiskunnallisia rakenteita on muokattu ja muokataan nimenomaan taloustieteen ja sen tuottamien käsitteiden ja taustaoletuksien pohjalta. He tutkivat tätä ilmiötä *organisoidun performanssin* käsitteen avulla. Mitä pidemmälle maailma rakennetaan tietynlaisen tiedon mukaiseksi, sitä enemmän sen mukainen konstitutiivinen tieto voi myös näyttää ”neutraalilta” ja objektiiviselta sekä nauttia tieteellistä auktoriteettia. Tämä tekee asiantuntijavallan käyttämisestä edelleen helpommin oikeutettavaa. Sorsa ja Eskelinen korostavat, että konstitutiivinen tieto ei näin muutu yhtään aiempaa neutraalimmaksi. Se vain mahdollistaa maailman ylläpitämisen konservatiivisesti ja teknokraattisesti avoimen eettisyyden ja poliittisuuden sijaan.

Vallitsevat historialliset kehityskulut kuitenkin herättävät kysymyksen: jos todella on niin että yhteiskuntaa rakennetaan ja kuvitellaan ja hallitaan taloustieteen käsitteiden, mallien, tulosten, tulkintakehysten ja/tai relevantteina pitämien ilmiöiden avulla, niin miksi elämme tätä nykyä sellaisessa teknotaloudellisessa kapitalismissa, jossa juuri uusklassisella taloustieteellä on konstitutiivinen asema? Sorsa ja Eskelinen käyvät läpi laajan joukon tutkimuksia ja peräänkuuluttavat kattavampaa globaalia näkökulmaa. Katsauksensa lopuksi he viittaavat William Daviesin teoksessa *The Happiness Industry*. Taloustiede pyrkii korvaamaan sisäisen motivaation ulkoisten kannustimien vaikutuksella. Tämä pyrkimys muokkaa käytäntöjä ja instituutioita. Kannustinohjailija ”katsoo ihmisiä kuin labyrintissa olevia rottia, joita voi ohjailia ja kannustaa tekemään erilaisia valintoja”; ongelma on siinä, että ”täytyy ensin luoda labyrintti, jossa rotat voivat tehdä vain tiettyjä valintoja”.

Uusklassisen talousteorian poliittisuudesta

Heikki Patomäki

ABSTRAKTI

Koska maailma ei ole atomistinen, koska systeemit eivät ole suljettuja, koska ihmiset eivät ole hedonistisia laskukoneita jne, matemaattinen taloustiede ei ole tuottanut toimivia tai vakaita ennusteita tulevaisuudesta sellaisella tarkkuudella ja aikajänteellä, jolla olisi juurikaan käytännön merkitystä. Koska ennustaminen ei onnistu, matemaattisuudesta itsestään on tehty tieteellisyyden kriteeri ja taloustieteen mallit ovat vuosikymmenien kuluessa tulleet yhä esoteerisemmiksi. Mallien ja ekonometrinen tutkimusten runsaus antaa kuvan moninaisuudesta, vaikka uusklassinen taloustieteellinen koulutus opettaa omaksumaan ennen kaikkea yhden yleisen prototyypin markkinamekanismista ja sen johdannaisia ja kontrasteja. Uusklassisen teorian poliittisuus syntyy näin rakentuvasta abstraktista kontrastijoukosta, joka ohjaa käytännöllistä toimintaa. Valikointivaikutus, koulutuksen poistoyöntävyys, asioiden toisto sekä kunkin yksilön alttiut samanimielisten vahvistusharhalle lisäävät prototyypin voimaa, kuten asiaa koskevat empiiriset tutkimukset osoittavat. Kognitiiviset ja sosiaalipsykologiset mekanismit tuottavat myös virhepäätelmiä, esimerkiksi väärin paikannetun konkreettisuuden virhepäätelmän. Samaan aikaan monet yhteiskunnalliset mekanismit suosivat kilpailullisia markkinoita puoltavaa tutkimusta kun päätetään rahoituksesta, asemista ja arvovallasta. Lopuksi pohdin oppimisen mahdollisuuksia uusklassisen suuntauksen sisällä, käyttäen lupaavana esimerkkinä keskusteluja minimipalkasta, laajentaen sitä työmarkkinoihin ylipäänsä.

Yksityiseen omistukseen perustuvat vapaat kilpailulliset markkinat ovat kaikkein tehokkain ja moraalisin tapa järjestää ihmisten väliset suhteet. Tämä idea on monien taloustieteilijöiden asiantuntijakäytäntöjen ytimessä myös 2010-luvun Suomessa (näiden käytäntöjen leviämisestä ks. Springer ym. 2016). Kun uusklassikko¹ esittää näkemyksen julkisuudessa tai julkishallinnon sisällä komiteoissa tai valiokunnissa – usein kommentoiden asiaa, jota ei välttämättä ole erityisesti tutkinut – hänellä on taipumus nojata oppikirjojen perusmallilogiikkaan. Aikamme tyypillinen, julkisuudessa näkyvä taloustieteilijä suhtautuu epäillen minimipalkkaan, kannattaa yksityistämistä tai markkinapohjaista paikallista sopimista, katsoo koulutuksen olevan ennen kaikkea yksityinen hyvä, josta jokaisen pitää maksaa itse, näkee korkeiden progressiivisten verojen vähentävän kannustimia ja sääntelyn vääristävän markkinoiden toimintaa, sekä luottaa vapaakaupan hyödyllisyyteen. Uusklassinen ajattelu ilmenee myös makropoliittisessa uskossa budjetin tasapainottamiseen ja hintakilpailukyvyn tärkeyteen.

Tavoitteenani on selittää, miten uusklassinen koulutus tuottaa sille luonteenomaisen poliittisen tendenssin puoltaa kilpailullisia yksityisiä markkinoita ja soveltaa sen logiikkaa yhteiskunnan ymmärtämiseen. Mitä ovat ne kognitiiviset, sosiaalipsykologiset ja yhteiskunnalliset mekanismit, jotka ensin muokkaavat monista uusklassisen koulutuksen läpikäyneistä nuorista miehistä² asiantuntijoita, jotka suosittelevat kilpailullisia markkinoita ja niiden prototyypistä johdettuja talouspolitiikkoja ja ”rakenteellisia uudistuksia” ratkaisuksi useimpiin ongelmiin. Myös selektiomekanismit ovat tärkeitä: vain pieni osa taloustieteilijöistä valikoituu tunnetuiksi asiantuntijoiksi, julkisiksi intellektuelleiksi, mediakampanjoijiksi tai poliitikoiksi.³

Kysymykseni ennakoedellyttää, että uusklassinen standarditeoria on monissa olennaisissa suhteissa väärä, ja että on olemassa teorioita, jotka kykenevät selittämään talouden ilmiöitä

suhteellisesti paremmin.⁴ Tilanpuutteen vuoksi joudun tyytymään muutamaan avainargumenttiin ja tiiviiseen kirjallisuuskatsaukseen esitellessäni valtavirtataloustieteen teorioita ja niiden perustavia puutteita ja ongelmia. Artikkelini pääpaino on tämän merkittävän yhteiskunnallisen ilmiön selittämisessä. On myös tärkeää korostaa, että tarkoitukseni ei ole vastata polemiikkiin polemiikilla.⁵ Pikemminkin pyrin syventämään ymmärrystä yhtäältä siitä, miten uusklassinen teoria kaikessa sisäisessä erimielisyydessäänkin toimii, ja toisaalta miten sitä hallitseva ajattelutendenssi saa yhteiskunnallisia vaikutuksia aikaan. Samalla pyrin myös edesauttamaan dialogia keskeisistä talousteoreettisista ja tieteenfilosofisista kysymyksistä.

Kun yritän selittää uusklassisessa taloustieteessä vallitsevaa ajattelutendenssiä, katson taloustiedettä yhteiskuntatieteilijän silmin (vrt. Bourdieu 1988; Suvanto 2016) ja aivan erityisesti kriittisen realismin ja sen sosiaalisen ontologian näkökulmasta (Bhaskar 1998; Lawson 1997; 2003; 2015; Patomäki 2003; Fine 2006; Morgan 2015a; Morgan & Patomäki 2017). Näin tehdessäni nojaan rakenteistumisen teoriaan ja hylkään uusklassisessa taloustieteessä vallitsevan metodologisen individualismin, joka on yksi keskeinen syy sekä uusklassisen teorian vähäiseen selityskykyyn että sen eettis-poliittiseen puolueellisuuteen.⁶

Tony Lawson on ollut uranuurtaja kriittisen realismin soveltamisessa taloustieteeseen. Argumenttini eroaa kuitenkin Lawsonin (2012) näkemyksistä. Lawson korostaa, että uusklassisen matematiikka-pohjainen metodologia ei sovi yhteiskuntatutkimukseen, ja että tämän vuoksi uusklassinen teoria on *irrelevantti* käytäntöjen kannalta. Tarkoitukseni on selittää, miten ja miksi uusklassisen taloustieteen lähestymistavalla on kuitenkin *taipumusta* kääntyä vapaamarkkina-liberalismin ideologiaksi. Ensin selitän miten uusklassinen habitus muodostuu standardioppikirjoihin perustuvassa koulutuksessa varsinkin havainto- ja sosiaalipsykologisten mekanismien vaikutusten kautta (uusklassisten standardioppikirjojen sisällöstä ja ongelmista ks. anti-oppikirja Hill & Myath 2010; sekä Fforde 2017, jonka mukaan – koska ennustaminen ei onnistu – taloustieteen oppikirjat eivät lopultakaan nojaa luonnontieteellisiin vaan pehmeisiin yhteiskuntatieteelliseen kriteereihin; ks. myös kriittiset vaihtoehdot mikro- ja makro-oppikirjoille, Fine 2016; Fine ja Dimakou 2016). Sen jälkeen esitän tiiviisti tämän habituksen genealogian. Yritän tavoittaa jotain olennaista siitä yhteiskunnallis-historiallisesta prosessista, jonka tuloksena uusklassinen taloustiede on tullut hallitsevaksi koulukunnaksi.

Uusklassinen taloustiede on parhaiten ymmärrettävissä perheyhtäläisyytenä siinä merkityksessä, missä Wittgenstein (1958, § 67–77) termiä käyttää. Ensimmäisessä jaksossa kuvaan lyhyesti uusklassisen teorian rakenteen ja sen perusongelman. Toisessa jaksossa sovellan luokitteluteorian lisäksi myös hahmottamisen ja hahmojen tunnistamisen psykologiaa. Asteittain laajennan tarkastelua poissulkemisen ja vallan mekanismeihin, poliittisen talouden prosesseihin ja maailmanhistoriaan. Pääväitteeni siis on, että yhdessä eri kognitiiviset, sosiaalipsykologiset ja yhteiskunnalliset mekanismit luovat ajattelutendenssin, joka on todellinen, vaikka kaikki uusklassisen koulutuksen läpikäyneet taloustieteilijät eivät jaakaan samoja eettis-poliittisia näkemyksiä (olennaisia eroja on, ks. esim. Fuller ja Geide-Stevenson 2003; 2007; 2014). Viimeisessä jaksossa yritän avata dialogia pohtimalla oppimisen mahdollisuuksia uusklassisen suuntauksen sisällä, käyttäen lupaavana esimerkkinä keskusteluja minimipalkasta, laajentaen sitä työmarkkinoihin ylipäänsä. Lopuksi vedän keskusteluni yhteen.

1. Uusklassisen teorian ydin ja sen perusongelma

Uusklassinen teoria on historiallisesti kehittyvä avoin oppijärjestelmä, jota ei voi tyhjentävästi määrittellä yksinkertaisten välttämättömien ja riittävien ehtojen kautta. Uusklassinen taloustiede

perustuu suljettujen järjestelmien matemaattis-deduktiiviseen mallittamiseen,⁷ mikä tyypillisesti edellyttää muun muassa tasapainon käsitteen.⁸ Uusklassisen teorian sisällöllinen ydin on täydellisen kilpailun mallissa, sillä se konstituoii uusklassisen kontrastijoukon päävertailukohtaan. Kontrastijoukko määrittää esitettyjä kysymyksiä ja mahdollisia vastauksia niihin (kontrastien merkityksestä, ks. van Fraassen 1980; Garfinkel 1981; Lawson 1997, 199–226; 2009; Morgan & Patomäki 2017). Esimerkiksi kun lääkäri pohtii liikennekuoleman mahdollisia aiheuttajia, kontrastijoukko voi olla esimerkiksi {niskan murtuma, sisäinen verenvuoto, shokki}. Vastaavasti insinöörillä on mielessään joukko mahdollisia teknisiä vikoja (esim. väärin suunniteltu jarrupala), kun taas liikennesuunnittelija on kiinnostunut erilaisista onnettomuusrisistä lisäävistä tekijöistä (esim. näkyvyyttä häiritsevä pensas risteyksessä). Poliisi voi puolestaan pyrkiä ymmärtämään onnettomuuden syitä pohtimalla kontrastijoukkoa, joka liittyy lakiin ja sen noudattamiseen, esimerkiksi onko tapahtunut: {punaista päin ajaminen, rattijuopumus, ylinopeus, kuluneet renkaat}? Lisäksi kukin kontrastijoukko voi heijastaa sitä erityistä ajattelua ja kokemusta, jota onnettomuutta selvittävä lääkäri, insinööri jne edustaa.

Yleisesti uusklassinen kontrastijoukko määrittelee relevantit mahdollisuudet kahden toisiinsa liittyvän kontrastiivisen ulottuvuuden kautta. Markkinakilpailu voi olla täydellistä tai eri tavoin epätäydellistä; ja valtiolla voi olla syitä puuttua markkinoiden toimintaan vähemmän (lähtökohtana ”vapaat markkinat”) tai enemmän (äärikontrastina ”komentotalous”, jota käytetään ainoastaan negatiivisesti).⁹ Silloinkin kun selittämisen lähtökohdaksi hyväksytään se, että kilpailu joko tosiasiallisesti tai väistämättä on epätäydellistä, ja että valtiolla on ainakin joitakin perusteita ”puuttua markkinoiden toimintaan”, täydellisen kilpailun malli vapaamarkkinoista säilyy keskeisenä positiivisena kontrastina ja vertailukohtana. Koulutuksen kuluessa opiskelijoita toki muistutetaan siitä, että ”täydellinen kilpailu” ei tarkoita täydellisyyttä missään normatiivisessa tai utooppisessa mielessä; eikä oppikirjoissa myöskään puhuta vapaudesta julkituodun normatiivisesti.¹⁰ Kontrastijoukon opetus on silti selkeä. *Ceteris paribus* eli ”muiden asioiden pysyessä samana” pätee, että mitä vapaampaa ja täydellisempää kilpailu on, sitä suurempi kuluttajan ylijäämä ja sitä optimaalisempi tilanne.¹¹ Uusklassisen teorian mukaan monia ongelmia kuten ulkoisvaikutuksia voidaan korjata luomalla kilpailullisia markkinoita (esimerkiksi päästökauppa); ja uusklassikoiden talouspoliittiset suositukset perustuvat tavanmukaisesti makromalleihin, joissa täydellisen kilpailun hintamekanismi määrittää normaalioloissa useimpien markkinoiden ja siten koko talouden toimintaa (Samuelsonin ”uusklassinen keynesiläinen” teoria, RBC-, NMC- ja DSGE-mallit, VM:n Kooma-malli)¹².

Marshallilta (1959, 288) peräisin olevassa standardikuviossa kysyntä- ja tarjontakäyrät leikkaavat ja markkinat tasapainottuvat pisteessä, joka on vakaa ja paras mahdollinen. Tuo piste maksimoi ”kuluttajan ylijäämän” ja on siten optimaalinen. Marshall itse sijoitti kuvion alaviitteeseen päätekstin sijasta, osin koska näin piirrettynä se herätti hänen mielessään monia hankalia kysymyksiä. Marshallin yksi keskeinen huomio oli, että jokaisen historiallisen kysyntämuutoksen seurauksena myös tarjontakäyrä näyttäisi siirtyvän. Kysyntä ja tarjonta eivät olekaan toisistaan riippumattomia. Mitä kuvio sitten voi selittää, jos yhden käyrän siirtymä johtaa myös toisen siirtymiseen? Ainakaan esitetyssä kaksiulotteisessa muodossa kuvio ei enää kerro mitään yksiselitteistä esimerkiksi hinnan muutoksen vaikutuksesta määrään. Lisäksi kuvio edellyttää nousevat rajakustannukset, vaikka hyvin tiedämme, että ainakin teollisilla aloilla tilanne on täsmälleen päinvastainen: lisääntyvät skaalatuotot vallitsevat.¹³ Vastatakseen näihin ongelmiin Marshall loi ”edustavan yrityksen” käsitteen ja erotti lyhyen aikavälin pitkästä aikavälistä.¹⁴ Tämä katkaisi yhteyden siihen reaalihistorialliseen aikaan, jonka kautta Marshall itse oli analysoinut tuotanto-organisaatioiden ja teollisuuden alojen kehitystä – eikä silti kuitenkaan ratkaissut ongelmaa.¹⁵ Mallin perusta on alusta alkaen ollut aporia, eli se on koostunut joukosta alustavasti uskottavia, mutta keskenään ristiriitaisia väitteitä.

Lisäksi Stanley Jevonsista lähtien käsitteet täydellinen *kilpailu* ja täydelliset *markkinat* ovat sekoittuneet ”täydellisen kilpailun” malleissa. Käsitteellisesti nämä ovat riippumattomia: kilpailijoiden määrä markkinoilla ja se miten markkinat toimivat ovat vain kontingentissa suhteessa toisiinsa.¹⁶ Matemaattisesti määritelty fuusiokäsite ”täydellinen kilpailu” viittaa tilanteeseen, jossa jokainen yritys kohtaa horisontaalisen kysyntäkäyrän, ja jossa hinta pysyy samana myydystä määrästä riippumatta (hinta riippuu vain rajakustannuksista) (Stigler 1957). Mikroteorian oppikirjoihin on vakiintunut esitys, jossa erilliset ja toisistaan riippumattomat kysyntä- ja tarjontakäyrät tai -funktiot pyritään johtamaan aksiomaattisesti muutamasta hyvin abstraktista oletuksesta (esim. Varian 1992). Sama tarina kertautuu opintojen jokaisessa vaiheessa, aina teknisesti vaativammassa muodossa. Niille opiskelijoille, jotka hyväksyvät tämän tavan tutkia ”taloutta”, matemaattinen osoittaminen luo kuvan siitä, että malli muodostaa talousteorian varman perustan.¹⁷ Tätä käsitystä vahvistaa oppikirjojen (1800-luvulta periytynyt) ajatus yhdestä ainoasta oikeasta Tieteellisestä Menetelmästä, jota taloustiede noudattaa. Tosiasiassa teorioiden ennustuskyky on heikko tai olematon sekä suhteessa menneisyyteen että tulevaisuuteen (Lawson 1997, luku 7), ja siksi oppikirjoissa tosiasiassa viitataan lähinnä vain prototyyppiä vahvistaviin esimerkkeihin ja evidenssiin ja vedotaan kerta toisensa jälkeen uusklassikoiden keskuudessa vallitsevaan konsensukseen (Fforde 2017).

Kritiikillä ei ole ollut vaikutusta, vaikka myöhempi uusklassinen taloustutkimus itse on moneen kertaan osoittanut, että perusmalli ei voi toimia missään mahdollisessa todellisessa maailmassa. Esimerkiksi niin sanottu Greenwald-Stiglitz-teoreema kieltää hypoteesin Pareto-tehokkaista markkinoista. Julkiset interventiot esimerkiksi verojen kautta voivat tämän vastateoreeman mukaan jokaisessa todellisessa tilanteessa parantaa tehokkuutta (Greenwald ja Stiglitz 1986). Toinen vastaava tulos on ns. Sonnenschein–Mantel–Debreu teoreema (Sonnenschein 1972; Mantel 1974; Debreu 1974). Suhteelliset hintamuutokset vaikuttavat myös tulonjakoon eli kokonaisuus muuttuu ja kokonaisuus puolestaan vaikuttaa osiin. Teoreema kertoo, että kokonaiskysyntäkäyrä ei välttämättä laske tasaisesti, vaan voi mennä kussakin pisteessä mihin suuntaan vain. Tästä seuraa, että kun on monia markkinoita, mitään yhtä yleistä tasapainoa ei voi olla, minkä jo itsessään pitäisi riittää kyseenalaistamaan koko yleisen tasapainon etsimisen metodologian.

Uusklassisen taloustieteen omia välineitä käyttäen on myös helppo osoittaa – kuten kanadalainen taloustieteilijä Richard Lipsey ja australialainen taloustieteilijä Kelvin Lancaster tekivät jo 1950-luvulla – että jos hyväksytään, että todellisessa maailmassa jotkin markkinat eivät ole ”täydellisen kilpailullisia”, niin vakauden tai tehokkuuden lisääminen voikin tarkoittaa siirtymistä pois päin ihannemallista. (Lipsey ja Lancaster 1956–1957). Toisin sanoen yksikin ”epätäydellisyys” johtaa siihen, että pyrkimyksillä siirtyä kohti ”täydellistä kilpailua” on taipumusta huonontaa tilannetta Pareto-optimaalisuuden mielessä. ”Epätäydellisyydet” ovat väistämättömiä suhteessa sellaiseen kuvitteelliseen maailmaan, jossa vallitsee seisahnut resurssien allokaation tasapaino (mikään ei koskaan muutu) ja jossa kaikki toimijat ja tuotteet ovat yhdenmukaisia, toimijat pystyvät ennustamaan kaiken mahdollisen tulevaisuudesta eikä kasvavia suurttuotannon etuja ole. Tämäkin tulos on ollut tiedossa pian 60 vuotta.

Todellisuus ei ole täydellisen kilpailun mallin kaltainen. Kyse ei ole vain mallin realismisuudesta, vaan ennen kaikkea sen *relevanssista*. Täydellisen kilpailun mallin relevanssin kieltäminen tarkoittaa luopumista uusklassisesta kontrastijoukosta.¹⁸ Myös monet jälki-keynesiläiset ja muut ”heterodoksiset” taloustieteilijätkin saattavat (kenties tiedostamattaan) pitää kiinni uusklassisesta kontrastijoukosta tutkiessaan esimerkiksi epätäydellisen kilpailun makroteoreettisia vaikutuksia (Guerrian 2016, 166). Relevanssin kieltämisen jälkeen ei ole mahdollista ajatella, että kunpa maailma saataisiin enemmän ”vapaaksi” ja täydellisen kilpailun mallin kaltaiseksi, niin monet talouden ongelmat poistuisivat (esimerkiksi ”hintajäykkyyksien” poistaminen työmarkkinoilta). Adekvaatti kausaalinen selittäminen ja normatiivinen arviointi edellyttävät kokonaan toisenlaisia

kontrastijoukkoja.¹⁹ Kaikessa tutkimuksessa tarvitaan käsitteellistä työtä. Kausaalisten selitysten perustan pitää olla kohdallinen eli sekä realistinen että relevantti. Vain näin teorialla voi kausaalista selitysvoimaa; ja vain näin se voi olla mielekäs perusta normatiiviselle arvioinnille (ks. Morgan & Patomäki 2017).

2. Kognitiiviset mekanismit tuottavat virhepäätelmiä ja vaikuttavat käyttäytymiseen

Mikä sitten selittää sen, että taloustieteilijöiden asiantuntijakäytäntöjen ytimessä on tavanmukaisesti teesi, jonka mukaan yksityiseen omistukseen perustuvat vapaat kilpailulliset markkinat ovat lähtökohtaisesti kaikkein tehokkain ja moraalisin tapa järjestää ihmisten väliset suhteet, vaikka ne eivät aina toimikaan? Väitän, että taloustieteen oppikirjaperusmalli täydellisestä kilpailusta toimii valtavirtataloustieteellisen koulutuksen läpikäyneille *prototyypinä* kapitalistisesta markkinataloudesta ja sen keskeisestä mekanismista. Jo 1970-luvulla empiirisissä tutkimuksissa huomattiin, että me ihmiset emme luokittele asioita tai järkeile välttämättömien ja riittävien ehtojen kautta, vaan nojaamme ensisijaisesti valmiisiin prototyyppisiin (Rosch 1983). Välttämättömien ja riittävien ehtojen etsintä kumpuaa metaforasta ”käsitteet ovat säiliöitä”. Säiliöillä on yksiselitteinen sisä- ja ulkopuoli. Tämä metafora johdattaa harhaan (Lakoff ja Johnson 1999, 20, 341, 380-2). Esimerkiksi voidaan ottaa vaikka huonekalujen luokka. Tuoli on ilman muuta huonekalu. Lampun suhteen olemme vähemmän varmoja ja tietokoneen osalta epäröimme jo selvästi enemmän. Voiko myös kukka olla huonekalu? Prototyypiteorian lähtökohtana on, että kustakin kategoriasta on olemassa ihmisten mielissä esimerkkitapaus, joka luonnehtii koko kategorian ja johon muita tapauksia verrataan. Esimerkkitapaukset voidaan kirjaimellisesti nähdä (”tuoli”), kun taas kategorioita ei ole mahdollista suoraan havaita (”huonekalu”). Prototyypit voivat kuitenkin muodostaa kontrastijoukon, esimerkiksi ”onko tämä käyttöesine?” kun mahdollisina positiivisina vastauksina kysymykseen ovat {huonekalu, työkalu, leikkikalu}? Käytännön luokittelu näiden vaihtoehtojen välillä on monissa tilanteissa moniselitteistä ja kytköksissä sosiaalisiin rooleihin ja ideologioihin. Jokaista selitystä vastaa oma kontrastijoukkonsa.

Käsityksemme esimerkillisistä tapauksista määrittävät myös normatiivisia arvioitamme. Nojaamme teoreettisiin oletuksiin ja malleihin kun yritämme arvioida kompleksisen ja monimielisen maailman mahdollisuuksia ja todennäköisyyksiä. Kognitiiviset tutkimukset kertovat, että vahvakaan evidenssi ei riitä kääntämään useimpien asiantuntijoiden päätä. Aukot täytetään ideologisilla tarinoilla (Tetlock 1999). Lisäksi välittömät, läheiset, toistuvat, konkreettiset ja elävät havainnot tai kokemuksesta muokkaavat käsityksiämme esimerkkitapauksista ja prototyypeistä paljon nopeammin ja vahvemmin kuin mikä esimerkiksi bayesiläisen tilastollisen päättelyn kannalta olisi järkevää (Rosch 1983). Siksi normatiivisia arvioitamme on kohtuullisen helppo manipuloida, mihin esimerkiksi mainonta ja poliittinen propaganda pitkälti perustuvat. On siis helppo nähdä, että uusklassinen koulutus, jossa samaa päättelyn logiikkaa ja samoja oletuksia ja tekniikoita toistetaan vuodesta toiseen, olennaisesti muokkaa opiskelijoiden ja ylipäätään ihmisten käsityksiä talouden prototyypistä. Hiljaisesti koulutus myös mukauttaa käsityksiä historiasta, tulevaisuuden mahdollisuuksista, oikeudenmukaisuudesta ja ekologisesta kestävydestä, vaikka niistä ei edes suoraan kerrotaisi mitään.

Prototyypin mukaan talous on optimointia ja kilpailullista vaihtoa markkinoilla. Kun puhutaan taloudesta, lähtökohtana ovat siis (i) vaihto kilpailullisilla markkinoilla, kun kilpailu ymmärretään uusklassisen teorian kautta eli toimijat optimoivat annettujen tavoitteiden ja rajoitteiden puitteissa reagoiden hintasignaaleihin ja muihin kannustimiin; ja (ii) hintamekanismi, joka tasapainottaa oston ja myynnin (tämän johdannainen on oletus, että toimijat reagoivat toimivan hintamekanismin puutteeseen). Mitä paremmin näin ymmärretty hintamekanismi toimii, sitä parempi yleisesti ottaen

vakauden ja Pareto-optimaalisuuden mielessä²⁰. Teknis-tieteellinen kehystäminen ja matemaattinen esitystapa valavat uskoa tämän prototyypin ehdottomaan tieteellisyyteen ja toisto luo uskoa sen relevanssiin. Ne myös rakentavat koulutettavan mieleen tunnetta varmuudesta, jos hän on valmis uskomaan tähän päättelylogiikkaan. Vaikka uusklassisen koulutuksensa kuluessa nuori mies oppii, että taloudessa on olemassa myös monia tilanteita, joihin perusmalli markkinamekanismista ei suoraan sovellu, ja toisia joissa sen sovellettavuus on epävarmaa, tämä ei horjuta uskoa prototyypiin.

Osa taloustieteilijöistä menee vielä askeleen pidemmälle. Kun yhteiskuntaa havainnoidaan vain uusklassisen prototyypin kautta, jokainen ilmiö alkaa vaikuttaa optimoinnilta kilpailullisilla markkinoilla – tai vastaukselta markkinoiden puutteeseen. ”Kun ainoa työkalu on vasara, kaikki näyttää naualta.” Näin syntyy Beckerin (1978) jo 1950-luvulla kehittämä ja 1970-luvulla julkistama uusklassisen taloustieteen imperialismi ihmistieteissä. Esimerkiksi avioliittoa, perhettä, tiedettä ja uskontoa aletaan hahmottaa vain rationaalisen markkinavaihdon (tai sen kanssa analogisen toiminnan) laskennallisina tuloksina. Toinen, myöhemmin kehitelty vaihtoehto on, että instituutiot tulkitaan laskennallisiksi vastauksiksi toimivien markkinoiden puutteeseen. Fine ja Milonakis (2009) arvioivat kriittisesti niitä uudempia taloustieteellisen imperialismien muotoja, jotka esittävät sosiaaliset käytännöt ja instituutiot vastauksina markkinoiden epätäydellisyyksiin tai markkinavirheisiin.

3. Koulutuksen vaikutus hahmottamiseen ja havaitsemiseen

Luokitteluteorian lisäksi myös hahmottamisen ja hahmojen tunnistamisen psykologia, hahmopsykologia (esim. Smith 1988) auttaa ymmärtämään sitä, miten uusklassikko näkee maailman. Me ihmiset järjestämme havaintojamme ja kokemuksiamme tavalla, joka pyrkii säännönmukaisuuteen, symmetriaan ja yksinkertaisuuteen. Havaintomme ovat kompleksisia. Niissä kokonaisuus hallitsee osia. Tunnistamme asioista nopeasti jotakin, mikä on tuttua. Täydennämme näkemäämme kehystämällä, ryhmittelemällä, järjestämällä ja muodostamalla loogisia kokonaisuuksia. Havaitsemme nopeasti hahmoja ja kokonaisuuksia sielläkin, missä niitä ei edes ole. Esimerkiksi Gilovich 1991 kertoo selkeäsanaisesti, miksi niin usein ”tiedämme” asioita, jotka eivät pidä lainkaan paikkaansa (ks. myös Tetlock 1999). Taloustieteellisen koulutuksen keskeinen funktio on opettaa omaksumaan yksi vahvasti hallitseva prototyyppi, joka järjestää havaintoja ja kokemuksia.²¹ Havainnot ja kokemukset siis järjestyvät ja rakentuvat valmiiden mallien pohjalta. Havaintojemme ja kokemustemme pohjalta kerromme tarinoita, joiden mukaisesti organisoimme puolestaan oman toimintamme.

Yksi konkreettinen esimerkki uusklassisen prototyypin kausaalista vaikutuksesta on se, että taloustieteilijät toimivat itse enemmän teorioidensa mukaisesti kuin muut ihmiset – siitä huolimatta, että kapitalistisen markkinatalouden käytännöt ja siitä seuraava jonkinasteinen laskelmoivuus ovat nykyään osa kaikkien arkielämää. Tämä pätee tunnusmerkilliseen valtavirtataloustieteilijään olettaen, että opiskeluvuodet muokkaavat ihmistä koko loppuelämäksi (useimmat tutkimukset ovat keskittyneet tarkastelemaan taloustieteen opiskelijoita ja opintojen suhteellisen kapeasti ymmärrettyä vaikutusta käyttäytymiseen, sivuuttaen sen, kuinka teoria voi konstituoida käytäntöjä paljon syvemmin ja laajemmin yhteiskunnassa).

Aiheesta on laaja tutkimusperinne, jonka aloittivat Marwell ja Ames (1981). Heidän alkuperäinen tutkimuksensa koski vapaamatkustamista ylipäänsä. Ensin he kysyivät vakiintuneiden taloustieteilijöiden näkemyksiä. Taloustieteilijät ennustivat vahvan version vapaamatkustus-hypoteesista, jonka mukaan ihmiset eivät panosta yhteiseen hyvään, jos he voivat saada saman asian

ilmaiseksi. Taloustieteen opiskelijoiden käyttäytyminen mukaili hypoteesia, kun taas muiden koehenkilöiden käyttäytyminen poikkesi selvästi tai erittäin selvästi hypoteesista. Bauman ja Rose (2011) löytävät evidenssiä sekä valikointivaikutuksesta (taloustiedettä hakeutuvat todennäköisesti opiskelemaan omaa etuaan laskelmoivat henkilöt) että indoktrinaatiovaikutuksesta (varsinkin varhaisten opiskeluvuosien taloustieteellinen koulutus ohjaa käyttäytymään näin). Näistä syistä Bauman (2011) kutsuu uusklassisen taloustieteen koulutusta ”kolkoksi” viitaten termiin *dismal science*, jonka historioitsija Thomas Carlyle antoi aikoinaan taloustieteelle tutustuttuaan Malthusin väestöteorioihin.

4. Taloustieteen sosiaalipsykologiaa ja sosiologiaa

Taloustieteeseen siis valikoituu nuoria miehiä (tai naisia, jotka ovat omaksuneet perinteisesti miehisyyteen yhdistyneitä arvoja), jotka ovat jo valmiiksi tavallista alttiimpia *homo oeconomicus* -ajattelulle.²² Valikointia vahvistaa se malli, mitä julkisuudessa esiintyvät ekonomistit tarjoavat. Silti opintojen kuluessa esimerkiksi Helsingin yliopistossa jopa puolet opiskelijoista karsiutuu pois. Jäljelle jäävistä suurin osa on omaksunut täydellisen kilpailun prototyypiksi markkinatalouden toiminnasta. He hyväksyvät sen, että taloustieteilijän ei tarvitse tietää historiasta, instituutioista ja politiikasta juuri mitään; matematiikka ja tilastotiede riittävät talousanalyysin pohjaksi.²³ Osa nuorista miehistä omaksuu opintojensa kuluessa myös uusklassisen projektin imperialistisesti laajentaa talusteorian soveltamisalaa. Prototyyppiä ja sitä vastaavaa metodologiaa aletaan soveltaa laajalti yhteiskunnallisten ilmiöiden analyysiin. Prototyyppi taloudesta alkaa näin hallita kaikkia yhteiskunnallisia havaintoja.

Uusklassisen teorian prototyyppiä ja siihen liittyviä havaintopsykologisia mekanismeja ja virhepäätelmiä pitävät yllä ainakin kolme keskeistä sosiaalista mekanismia. Ensinnäkin suhteellisen yhdenmukainen sosiaalinen ympäristö voimistaa niin sanottua vahvistusvinoumaa. Lukuisissa psykologisissa kokeissa on havaittu, että ihmiset ovat erityisen alttiita etsimään ja löytämään evidenssiä, joka tukee heidän nykyisiä uskomuksiaan (Nickerson 1998). Tiedämme myös, että saman alan kollegat seurustelevat keskenään. Taloustiede poikkeaa kuitenkin monista muista tieteenaloista siinä, että se tekee jyrkän erottelun sisä- ja ulkopuolisten välillä. Tästä klassinen esitys on Milton Friedmanin artikkeli taloustieteen metodologiasta (Friedman 1953; analyysistä ks. Patomäki 2001). Samaa asiaa käsittelee myös Axel Leijonhufvud vuonna 1973 julkaisemassaan satiirisessa kommentaarissaan, jossa kuvataan mallinikkareiden *Econ*-nimisestä suljettua heimoa (Leijonhufvud 1973). Sisäpuolelle kelpuutetaan vain ne, jotka ovat käyneet uusklassisen koulutuksen kokonaan läpi ja julkaisevat nykyisen taloustieteen valtavirran hyväksymissä ja rankkeeraamissa omissa lehdissä. Tieteelliset lehdet ovat hierarkkisesti luokiteltuja.²⁴ Lähtökohtaisesti ulkopuolisten kommentteja tai kritiikkiä ei yleensä hyväksytä lainkaan.²⁵ Tämä voimistaa vahvistusvinoumaa ja siten vähentää oppisuunnan tieteellisyyttä, sillä oikea tiede pyrkii falsifioimaan, ei vahvistamaan uskomuksia.

Toinen uusklassista prototyyppiä ylläpitävä mekanismi liittyy arvostukseen yhteiskunnassa laajemmin. Tämän mekanismin kuvaaminen edellyttää joitakin sosiologisia käsitteitä, sellaisia kuten habitus, kulttuurillinen pääoma ja sosiaalinen kenttä (Bourdieu 1969, 1993, 1998; Grenfell 2008, luvut 3, 4 ja 6). Kulttuurinen pääoma viittaa niihin historiallisesti kehkeytyneisiin arvostuksiin, jotka kumpuavat tietotaidoista, symboleista ja sosiaalisesta statuksesta. Yksilöille rakentuu heidän sosiaalistumisensa kuluessa habitus, joka perustuu kentällä opittuihin normeihin ja ihanteisiin, saavutettuihin fyysisiin ja psyykkisiin kykyihin sekä olosuhteisiin. Habitus on rakentunut aiempien kokemusten pohjalta (varhainen vuorovaikutus, kasvatus, koulutus,

pätevöityminen jne.), mutta habitus osallistuu myös sosiaalisen maailman jatkuvaan rakentumiseen. Habitus on ymmärrettävissä *taipumuksina* havaita, tulkita ja toimia.

Habitus mahdollistaa kunkin toimijuuden, mutta se tekee samalla hänen käyttäytymisestään ennakoitavaa ulkopuolisten näkökulmasta (käyttäytymiseen liittyy luonteen- ja tavan-mukaisuutta). Habitus toimii myös resurssina niissä prosesseissa, joissa toimijat asemoituvat suhteessa muihin. Bourdieun teorian kentät ovat usein kilpailullisia, vaikka habituksen muodostuminen edellyttää myös moninaisia yhteistoiminnan muotoja. Sosiaalisen erottelujen ja erottautumisen muotoja voidaan tulkita pyrkimykseksi rakentaa etulyöntiasemaa suhteessa muihin – erityisesti kentillä, joissa kilpailullisuus hallitsee.

Uusklassinen koulutus muokkaa yksilötoimijoiden habitusta. Se kehittää uusklassisismille ominaisia taipumuksia ja kykyjä. Jos nuori mies (tai nainen) uhraa 10–20 vuotta elämästään harjaannuttaakseen vain niitä taipumuksia ja kykyjä, joita uusklassinen taloustiede ja yhteisö edellyttävät, sekä hänen habituksensa arvo että tunnustettu asemansa yhteiskunnassa ovat kiinni siitä, että noilla taipumuksilla, tiedoilla ja taidoilla on mielekästä käyttöä, ja että uusklassinen prototyyppi on relevantti. Uusklassisen koulutuksen läpikäyneellä on näin erityinen intressi edistää sitä, että ympärillä oleva yhteiskunta hyväksyy hänen tapansa havainnoida ja ymmärtää todellisuutta. Matemaattisten symbolien käytöllä on tässä keskeinen rooli, sillä monilla kentillä se riittää saamaan aikaan vaikutelman tieteellisestä auktoriteetista.

Uusklassisten taloustieteilijöiden samanhenkisyys voimistaa heidän alttiuttaan kognitiivisiin vinoumiin ja niitä vastaaviin virhepäätelmiin. Havainto- ja tulkintavinoumat ja erilaiset virhepäätelmät näyttävät lisänsä uusklassikoiden kollektiivista luottamusta omaan asiaansa, mistä syntyy ryhmäajattelun nimellä tunnettu ilmiö.²⁶ Tämä näkyy myös kyselytutkimuksissa. Varsinkin professoritasolle nousseet taloustieteilijät uskovat oman tieteesä ylivoimaisuuteen. Oppialan hierarkiat ja materiaaliset etuoikeudet vahvistavat tätä minäkuvaa (Fourcade ym. 2015). Kuitenkin uusklassisen teorian kyky valaista, selittää ja ennustaa todellisuutta pidetään laajalti heikkona. Kriitikot niin sisä- kuin ulkopuolelta ovat sankoin joukoin päättelleet, että uusklassinen taloustiede ei osaa selittää ja/tai ennustaa juuri mitään; se ei oikeastaan ole edes varsinainen tiede.²⁷ On muitakin tieteenaloja, joissa on kehittynyt vastaavia itseriittoisia sulkeumia²⁸, mutta ihmistieteiden parissa uusklassinen taloustiede ja sen poissulkeva ja ilmeisen perusteeton omahyväisyys on poikkeuksellinen ilmiö.

5. Yhteiskunnallinen kokonaiskenttä: tuki, rahoitus ja arvostus

Kolmas uusklassista prototyyppiä ylläpitävä mekanismi liittyy palautekytkentöihin laajemman yhteiskunnallisen kontekstin kautta. Uusklassinen taloustiede ei ole yhteiskunnan ulkopuolella, vaan sen tuottamat tulkinnat ja väitteet osallistuvat yhteiskunnallisten suhteiden, käytäntöjen ja instituutioiden järjestämiseen. Keynesin tunnetun huomaautuksen mukaan talusteoreetikoiden ja poliittisten filosofien ajatukset ovat paljon vaikutusvaltaisempia kuin mitä yleensä ajatellaan. ”Itse asiassa koko maailmaa ei paljon mikään muu hallitsekaan”, tokaisi Keynes. ”Käytännön miehet [ja naiset], jotka luulevat olevansa kaikkien intellektuaalisten vaikutusten yläpuolella, ovat yleensä jonkun menneen taloustieteilijän orjia.” Vaikka tiedon sosiaaliset vaikutusmekanismit ovat tosiasiallisesti monimutkaisempia kuin mitä Keynes ajatteli, olennaista tässä on, että tieto konstituoii ja oikeuttaa yhteiskunnallisia suhteita.

Paljolti tiedon yhteiskunnallisesta merkityksestä johtuen on olemassa toimijoita ja mekanismeja, jotka suosivat uusklassista tutkimusta silloin, kun päätetään rahoituksesta ja asemista ja määritellään

tiedollista auktoriteettia ja kohotetaan joidenkin suuntausten arvovaltaa (Fourcade ym. 2015). Uusklassisen taloustieteen hallitseva asema kumpuaa osin vallitsevien kenttien syvemmistä kulttuurillisista virroista, esimerkiksi matematiikan arvostuksesta ja muilta tieteiltä lainatuista metaforista. Kysymys siitä, onko uusklassinen taloustiede edes tiede, on tästä näkökulmasta keskeinen.

Uusklassisismilla on samalla monia vahvoja institutionaalisia tukijoita. Esimerkiksi Ruotsin keskuspankki halusi korostaa poliittista riippumattomuuttaan 1960-luvun kamppailuissa ja perusti taloustieteen ”Nobel-palkinnon” vakiinnuttaakseen ajatuksen uusklassisesta taloustieteestä objektiivisena tieteenä (Offer & Söderberg 2016, erit. luku 4). Tarjottu raha kelpasi Nobel-toimikunnalle, mutta Nobelin perikunta ei hyväksynyt ajatusta.²⁹ Siksi palkinnon virallinen nimi on ”Ruotsin keskuspankin taloustieteen palkinto Alfred Nobelin muistoksi”. Suuri yleisö ei edelleen tiedä palkinnon poliittista taustaa, vaikka edistystä on se, että vuoden 2017 palkinnonjaon uutisoinnissa palkinnon luonnetta oli monessa paikassa täsmennetty. 2000-luvulta alkaen yliopistojen ranking-luokituksissa on usein annettu erityinen paino Nobel-palkinnon saamiselle, ”taloustieteen Nobel-palkinto” mukaan lukien.³⁰

Uusklassisen taloustieteen asialla on ollut muitakin edistäjiä. Yleisimmällä rakenteellisella tasolla voidaan sanoa, että kapitalistisessa markkinataloudessa yksityisillä yhtiöillä ja varakkailta yksilöillä näyttäisi usein olevan intressi edistää sellaista tutkimusta, joka puoltaa yritysten ja sijoittajien maksimaalista toimintavapautta ja mahdollisuuksia tuottaa voittoja omistajilleen. John Kenneth Galbraith (1987, 299) on ilmaissut asian näin:

”[Uus]klassisen teorian yhä jatkuva olemassaolo voidaan selittää vasta kun ymmärretään, että klassiset uskomukset suojelevat liike-elämän autonomiaa ja tuloja, ja samalla häivyttävät näkyvistä modernin yrityksen harjoittaman vallan julistamalla, että kaikki valta on markkinoilla”

Täydellinen kilpailu määrittää uusklassisen kontrasti-avaruuden keskeisen poolin. Vaikka kilpailu olisi ”epätäydellistä”, teorian mukaan toimijuutta, yhteiskunnallisia suhteita tai valtaa ei ole, vaan uusklassisessa teoriassa hintamekanismi määrää lopputuloksen.³¹ Teoria luo kuvan, että valta on markkinoilla, ja että olennaiset kysymykset koskevat sitä, kuinka vapaita ja kilpailullisia markkinat ovat ja missä määrin valtion on teknisesti järkevää puuttua vapaiden markkinoiden toimintaan. Samalla kun usko matemaattisesti ilmaistuihin säännönmukaisuuksiin tai lainalaisuuksiin reifioi (eli esineellistää ja mystifioi) historiallisesti muuttuvaa sosiaalista todellisuutta, uusklassinen kontrastiavaruus peittää näkyvistä kaikki ne eettis-poliittiset kysymykset, jotka koskevat yhteiskunnallisia suhteita ja valtaa.

6. Uusklassisen teorian kyvystä oppia – esimerkkinä kysymys minimipalkasta

Määritelmän mukaan sosiaaliseen toimintaan kuuluu toisin toimimisen mahdollisuus. Kuitenkin ne voimat ja mekanismit, joita olen tähän mennessä eritellyt, vaikuttaisivat muodostavan itseään vahvistavan prosessin, jossa uusklassisen suuntauksen ominaispiirteet ja asema vahvistuvat riippumatta sen selitysten pätevyydestä – tai edes tieteellisyydestä.

Keskustelu minimipalkasta on tärkeä esimerkki, joka edellä esitetystä huolimatta näyttäisi osoittavan, että oppiminen on mahdollista. Uusklassisen perusmallin näkökulmasta minimipalkka on julkista sääntelyä, joka haittaa vapaiden kilpailullisten markkinoiden toimintaa. Minimipalkka lisää työn tarjontaa ja vähentää sen kysyntää. Minimipalkka asettaa pohjan hinnanmuodostukselle työmarkkinoille ja näin johtaa epätasapainoon, jos markkinoilla on työnhakijoita tai -tekijöitä,

joiden työn rajatuottavuus on alhaisempi kuin minimipalkka. Tässä ”epätasapaino” tarkoittaa työttömyyttä. Uusklassisen prototyypimallin näkökulmasta minimipalkka on esimerkki siitä, miten hyvää tarkoittava reformi johtaa helposti huonoihin tarkoittamattomiin seurauksiin eli tässä työttömyyteen.³²

Taloustieteen oppikirjasuosituksista huolimatta 90 % maailman maista on joko säätänyt lain minimipalkasta tai toteuttaa sitä tosiasiallisesti kollektiivisten työehtoneuvotteluiden kautta.³³ Lisääkö minimipalkan asettaminen tai korottaminen todella työttömyyttä? Mitä muita vaikutuksia sillä on joko suoraan tai kokonaistaloudellisten vaikutusten kautta?

Kysymystä voidaan lähestyä ensinnäkin talousteoreettiselta kannalta. Esimerkiksi sraffalaisesta näkökulmasta esitetty uusklassisen teorian kritiikki voi kertoa, että kilpailullisten markkinoiden malli on itsessään epäjohdonmukainen, varsinkin jos myönnetään, että teollisilla aloilla vallitsee tendenssi oligopolisoitumiseen ja keskittymiseen (ks. loppuviitteet 13 ja 16). Kysymystä voidaan lähestyä empiirisesti ja historiallisesti. Tiedossa on joukko taloustieteellisiä empiirisiä tutkimuksia, jotka eivät ole löytäneet evidenssiä siitä, että minimipalkka lisää työttömyyttä. Uusklassikot myös helposti unohtavat, että minimipalkan varsinaisena tavoitteena on vähentää köyhyyttä ja lisätä tasa-arvoa. Rationaalisen arvostelman antaminen koskee kokonaisvaikutuksia, mikä edellyttää kykyä punnita yhtäaikaan erilaisia vaikutuksia ja normatiivisia näkökohtia, sen sijaan, että asiaa katsoisi vain yhdestä näkökulmasta.

Card ja Kruegerin (1992) kysely- ja selvitystutkimus³⁴ New Jerseyyn minimipalkan korotuksen vaikutuksista yhdellä merkittävällä matalapalkka-alalla (pikaruokat) osoittautui käänteentekeväksi. Card ja Krueger tutkivat yritysten ja niiden toimipaikkojen valintoja ja käytäntöjä. He argumentoivat, että työllisyys saattoi jopa hieman parantua minimipalkan nostamisen johdosta. Myöhemmin Card ja Kruegerin metodologiaa on sovellettu myös muihin tapauksiin, samanlaisin tuloksien (Dube, Lester ja Reich 2010), kun taas toiset tutkijat edelleen väittävät uusklassisen standarditeorian hypoteesien pätevän. Tutkimusten jatkuessa kävi ilmi, että amerikkalaiset korkealle luokitellut taloustieteelliset aikakauslehdet olivat julkaisseet mieluummin uusklassisen prototyypin kannalta suopeita kuin sen kannalta kriittisiä tutkimustuloksia (Card ja Krueger 1995). Vertaisarviointi ei suinkaan takaa objektiivisuutta, vaan voi toimia oikeaoppisuuden portinvartijana. Taloustiede vaikuttaisi olevan kognitiivisesti vinoutunut myös tällä institutionaalisella tasolla.

Vaikka selvä enemmistö valtavirtataloustieteilijöistä edelleen uskoo minimipalkan aiheuttavan työttömyyttä, 1990-luvulla näiden taloustieteilijöiden osuus väheni merkittävästi paljolti juuri Cardin ja Kruegerin tutkimuksen ansiosta (Fuller ja Geide-Stevenson 2003, 384; sen jälkeen osuudet ovat tosin vakiintuneet Fuller ja Geide-Stevenson 2014, 138). 1990-luvun kehitys osoittaa teorian edustajien voivan oppia ja muuttaa kantojaan. Mutta mitä tämä tarkkaan ottaen kertoo talousteorioista ja niiden oppimiskyvystä? Mikä esimerkiksi on uusklassikoiden oma tulkinta? Merkittävä osa näyttäisi pitävän kiinni prototyypistä eli vastakkainen evidenssi ei vaikuta mielipiteisiin. Entä niille, jotka ovat muuttaneet kantaansa minimipalkan suhteen, onko kyse vain pelkästä pienestä anomaliasta muuten pätevässä teoriassa? Voidaanko anomalia selittää vaikka työmarkkinoiden monopsonistisuudella ja asetettujen minimipalkkojen alhaisuudella (vrt. loppuviite 32)? Vai olisiko luontevampaa päätellä, että itse uusklassinen teoria työmarkkinoista ja tuotteiden hinnan muodostuksesta on olennaisesti väärä?

Voisivatko jälkikeynesiläiset ja sosiologiset teoriat olla oikeassa? Voivatko esimerkiksi kasvaneet työkustannukset siirtyä hintoihin eri tavoin eri paikoissa, vaikka kyse olisi saman yhtiön tai konglomeraatin eri osista? Jälki-keynesiläisten teorioiden mukaan tuotteiden hinnoittelu perustuu varsinkin oligopolimarkkinoilla keskimääräisiin kustannuksiin, jotka voidaan ainakin osin helposti

siirtää hintoihin.³⁵ Sosiologin näkökulmasta työnhakijan ”rajatuottavuudelle” ei ole merkitystä, sillä työmarkkinoiden valintamekanismien kannalta olennaisia asioita ovat työnhakijan habitus ja verkostot. Lisäksi esimerkiksi pikaruokaluoden tuotantoprosessi on niin standardoitu, että se tekee yksilöerot lähes merkityksettömiksi.

Poliittisen talouden tutkijalle on ilmeistä, että valtasuhteet ovat relevantteja, kun yritetään selittää yrityksen tuottamien tulojen jakautumista funktionaalisesti (työtulot vs. pääomatulot) ja organisaatiohierarkian eri kerrosten välillä (johtajien tulot vs. eri tasojen työntekijöiden tulot).³⁶ Lisäksi analyysin lähtökohdaksi on mielekästä ottaa se kokonaistaloudellinen konteksti, joka määrää työllisyysasteen. Minimipalkan nousun työllisyysvaikutukset riippuvat monen muun seikan ohella myös kokonaistalouden kehityksestä. Jos kehitys on suotuisaa, kenties oikeanlaisen talouspolitiikan ansiosta, minimipalkan nousu voi korreloida työllisyyden paranemisen kanssa ja myös kausaalisesti vaikuttaa työllisyyden paranemiseen, osin siksi, että minimipalkan nousu itsessään lisää kokonaisuuskysyntää. Avoimissa järjestelmissä monet mekanismit ja prosessit vaikuttavat yhtäaikaan. Lisäksi kokonaisuudella on emergenttejä ominaisuuksia. Olennaista on kaikkien näiden yhteisvaikutus.³⁷

Minimipalkkaesimerkki voidaan laajentaa koskemaan työmarkkinoiden sääntelyä ja kollektiivista sopimista ylipäänsä (ks. esim. Baccaro and Rei 2007; Baker ym. 2005; Berg and Kucera 2008; Judzik ym. 2016). Yleisesti rajakäsite-logiikka ei näytä soveltuvan työmarkkinoiden ja -organisaatioiden analyysiin. Ei esimerkiksi ole olemassa mitään annettua yksilön rajatuottavuutta.³⁸ Ja jos uusklassisen prototyypin mukainen markkinahinta-analyysi ei valaise, selitä tai auta ennakoimaan juurikaan mitään työmarkkinailmiöitä, voi hyvin olla, että vaihtoehtoiset teoriat selittävät ja valaisevat paremmin myös poliittisen talouden monia (tai kenties kaikkia) muita ilmiöitä. Avoimuus vaihtoehtoisille näkökulmille on todellisen tieteellisyyden ja oppimisen ehto (ks. tarkemmin Morgan tässä foorumissa).

7. Lopuksi

Artikkelini aluksi kävin läpi keskeisiä syitä päätellä, että täydellisen kilpailun mallin määrittämä kontrastijoukko ei ole *relevantti* poliittisen talouden ilmiöiden selittämisen, ennakoinnin tai arvioinnin kannalta. Siitä huolimatta uusklassinen koulukunta hallitsee taloustutkimusta ja vieläpä varsin yksipuolisella tavalla. Tämä herättää kysymyksen siitä, mitä ovat ne rationaliteetit, tendenssit ja mekanismit, jotka ylläpitävät uusklassisen prototyypin ja kontrastijoukon vaihtoehdot poissulkevaa johtoasemaa yliopistoissa ja tutkimuslaitoksissa?

Hahmottamisen psykologia ja väärin sijoitetun konkreettisuuden virhepäätelmä selittävät osan siitä itseään vahvistavasta prosessista, jonka tuloksena uusklassisen suuntauksen ominaispiirteet ja asema vahvistuvat riippumatta sen selitysten pätevyydestä. Lisäksi valtavirtataloustieteen sosiaalisella yhteisöllä on taipumusta voimistaa taipumusta vahvistusvinoumaan. Sosiologisesta näkökulmasta olennaista on myös se, että uusklassinen koulutus ja asemoituminen tuottavat (itse)intressin vahvistaa ja laajentaa uusklassista oikeaoppisuutta. Tämä kajehtii monien laajempien yhteiskunnallisten intressien ja prosessien kanssa, joiden yhteisvaikutuksesta kilpailullisten markkinoiden ihannoiti on yhä enemmän noussut politiikan keskiöön 1970-luvulta alkaen (Springer ym. 2016; seurauksista ks. Patomäki 2018).

Yksi prototyypin sovellutus on argumentti minimipalkkaa vastaan (”aiheuttaa työttömyyttä”). Edellä esitin, että Cardin ja Kruegerin empiirinen tutkimus on onnistunut kääntämään kohtuullisen

monen taloustieteilijän pään, mikä on hyvä merkki oppimiskyvyn ja moniarvoisen tieteellisen dialogin kannalta, vaikka prototyyppi yhä vallitsee myös tällä alueella.

Tästä osittaisesta oppimisesta huolimatta uusklassikot eivät edelleenkaan ole taipuneet hyväksymään, että mitä avoimempia järjestelmät ovat, sitä historiallisempaa, kontekstisidonnaisempaa ja kokonaisvaltaisempaa tieteen täytyy olla. Yhteiskuntatiede on myös normatiivista. Yhteiskuntatutkija tulee vääjäämättä vedetyksi normatiivisten pätevyysväitteiden arviointiin. Näissä suhteissa oppimisprosessi on vasta alkamassa.

VIITTEET

- ¹ Vallalla olevan taloustieteen suuntauksen nimeäminen ”uusklassiseksi” on sikäli hankalaa, että sen tarkka sisältö on kiistanalainen (keskustelusta, esim. Morgan 2016). Klassinen poliittinen taloustiede Adam Smithistä Thomas Malthusin ja David Ricardon kautta Karl Marxiin tutki historiallista yhteiskuntaa. Tässä suhteessa uusklassista taloustiedettä voisi luonnehtia pikemminkin anti- tai vastaklassiseksi (tosin klassikoista Ricardo pyrki deduktiiviseen päättelyyn, tarjoten esimerkin seuraajilleen). Monimielisyydestä kertoo sekin, että Paul Krugman saattaa luokitella vastustajansa uusklassikoiksi, kun taas monet pitävät myös Krugmania uusklassikkona. (Syll 2016; Lawson 2013, 948). Morgan tässä foorumissa puhuu uusklassisen taloustieteen sijasta valtavirtataloustieteestä; kyse on kuitenkin samasta ilmiöstä.
- ² Alan miesvaltaisuudesta, ks. esim. Sunderland (2010). Taloustieteen sukupuolittuneisuus ilmenee mm. jaossa, jossa yhdellä puolella ovat mieskäsitteet (tosiasiat, järki, laskennallinen mieli, tiede, objektiivinen, positiivinen jne) ja toisella puolella naiskäsitteet (tunne, kehollisuus, subjektiivisuus, etiikka, arvo, ideologia jne); jaon ylittämistä ks. Sayer 2011.
- ³ Uusklassisen teorian valtavirtaa on laajalti luonnehdittu libertarianistiseksi tai vähintäänkin vapaamarkkinaideologian kannattajaksi niin uusklassisen teorian sisältä kuin muiden yhteiskuntatieteilijöiden ja uusliberalismin kriitikoiden toimesta (ks. esim. Klein & Stern 2007, 310; van Gunten ym 2016, 1028-30; Horowitz & Hughes 2017, 1-3). Toisaalta monet kyselytutkimukset varsinkin amerikkalaisten taloustieteilijöiden keskuudessa ovat tuoneet esille taloustieteilijöiden mielipiteiden jakautumista ja sitä, että vain pieni vähemmistö taloustieteilijöistä näyttäisi kannattavan yksiselitteisesti määriteltyä tai puhdasta vapaamarkkinaideologiaa (edellisten lisäksi, ks. erit. Fuller & Geide-Stevenson 2003; 2007; 2014). Valikointimekanismit voisivat selittää ainakin osan näiden havaintojen eroista: suhteellisen pieni joukko uusklassikoita toimii keskeisissä asiantuntijatehtävissä, esiintyy aktiivisesti julkisuudessa tai päätyy poliitikoiksi ja päätöksentekijöiksi. Tällöin hypoteesina olisi, että erilaiset valikointimekanismit suosivat vapaamarkkinaideologiaan kallellaan olevia taloustieteilijöitä, ja että erityisesti juuri yhteiskunnallisesti ”merkittävien” taloustieteilijöiden keskuudessa vallitsisi jonkinlainen väljätkö liittoutuminen joko puhtaiden tai sekoitettujen vapaamarkkina-ajatus taaakse (van Gunten ym, 2016, näyttäisi tukevan tätä hypoteesia). Toinen mahdollinen selitys on se, että kyselytutkimusten konteksti on yleensä Yhdysvallat vuosina 1990-2015 ja kysymykset on muotoiltu tavalla, joka tekisi esimerkiksi useimmista suomalaisista kokoomuspuolueen jäsenistä keskittien talouspolitiikan kannattajia. ”Vaikka niin republikaanit ja demokraatit kuin amerikkalaiset taloustieteilijätkin kunnioittavat vapaita markkinoita ja yrittäjähänkeä, niin usein piru asuu yksityiskohdissa” (Fuller ja Geide-Stevenson 2007, 81). Horowitz & Hughes (2017) korjaavat tätä vinoumaa esittämällä radikaalimpia (vasemmistolaisempia ja vihreämpiä) kysymyksiä taloustieteilijöille.
- ⁴ Ideologiakritiikin ehtoja on kaksi: (a) T_1 on todempi eli selittää ja valaisee enemmän kuin $T_{\text{vallitseva}}$; ja (b) T_2 selittää miten ja miksi $T_{\text{vallitseva}}$ tuotetaan ja uusinnetaan (Bhaskar 1998, 59-77). Tämän artikkelin pääpaino on ehto (b):ssä, mutta koko argumentti ei olisi mielekäs ilman (a):ta.
- ⁵ Tässä en viittaa niinkään niihin henkilöhyökkäyksiin ja muihin polemiikkiin muotoihin, mitkä ovat viime vuosina kohdistuneet muun muassa Raha & talous -blogin pitäjiin sekä allekirjoittaneeseen (sama on toistunut ympäri maailmaa, monia toisinajattelijoita on mm. vivuttu ulos taloustieteen laitoksilta tai häväisty julkisesti). Pikemminkin viitataan tunnettujen uusklassikoiden arvovaltaisilla akateemisilla foorumeilla esittämiin luonnehdintoihin uusklassisen taloustieteen edustajien ja muiden suhteesta. Aivan erityisesti tämä on näkynyt siinä miten uusklassikot ovat viime vuosikymmeninä levittäneet oppejaan yhä laajemmin myös sosiologian ja politologian piirissä, itse propagoimiensa ilmausten mukaan soveltaen ”säälimättömästi” uusklassisia käsitteitä kaikkialla ja toimien ”imperialistisesti”, ”aggressiivisesti”, ”kutsumattomana” ja ”hyökkäysten kautta” (ks. Becker 1978, 5; Stigler 1984, 311; ja Lazear 2000, 99, 103-4; ks. myös loppuviite 25).
- ⁶ Tilanpuutteen vuoksi joudun tyytymään pariin alustavaan huomioon ja avainlähteiden esittelyyn. Metodologinen individualisti ottaa teorian yksiköt annettuina ”atomeina”, samoin kuin kirjastonhoitajalle kirjat voivat näyttäytyä ”atomeina”, vaikka toisesta näkökulmasta on selvää, että kukin kirja on paitsi monimutkainen rakenteellinen ja organisoitu kokonaisuus niin myös kirjailijan ja kustantajan työn tuotos (ja lisäksi tiedämme myös, että ”kirjailijan” ja ”kustantajan” kategoriat ovat historiallisesti emergenttejä). Metodologinen individualisti yleensä olettaa, että yksiköiden muodostama kokonaisuus on vain annettujen osiensa summa, vaikka joutuisivatkin myöntämään, että näin ei ihan aina ole (esimerkiksi markkinamekanismin ”näkömätön käsi” tai vangin dilemman kollektiivinen tulos näyttäisivät sotivan tätä oletusta vastaan: oman edun ajaminen saa erilaisia lopputuloksia aikaan riippuen kokonaisuuden järjestymisestä).

Usein metodologista individualismia oikeutetaan pelkkänä käytännöllisenä työkaluna, vaikka sen taustalla olisikin ontologinen atomismi ja reduktionismi. Kun teoreetikko pitää yksilötoimijoita ja kollektiivisia toimijoita funktionaalisesti atomin kaltaisina, sillä on merkittäviä tieteellisiä ja eettis-poliittisia seurauksia. Metodologinen individualismi (ja atomismi) lähtökohtaisesti rajoittaa kysymykset koskemaan ”atomien” välisiä annettuja eroja tai niiden valintoja tai tekoja. Niinpä metodologisella individualistilla on esimerkiksi taipumusta selittää taloudellista eriarvoisuutta yksilöiden erilaisilla annetuilla tai luontaisilla ominaisuuksilla, sosiaalisten suhteiden ja niiden muodostamien kokonaisuuksien dynamiikan sijasta. Esim. keynesiläisen talousteorian paradoksit kertovat, että kapitalistinen markkinatalous ei toimi vain osiensa summana, vaan kokonaisuus tuottaa yllättäviä vaikutuksia. Toisaalta yhtä olennaista on, että yksilötoimijoiden ominaisuudet ovat sosiaalisesti välittyneitä ja historiallisesti tuotettuja; niiden olemassaolo riippuu dynaamisista yhteiskunnallisista kokonaisuuksista. Atomisuuden oletuksista, ks. Rescher 2006, 62-5; metodologisen individualismin kritiikistä Bhaskar 1998, 29-34; individualismin tieteellisistä ja eettisistä seurauksista Garfinkel 1981, 75-155; rakenteistumisen teoriasta eli sosiaalisen ontologian ja kausaation perusteista Patomäki 1991; ja keynesiläisen taloustieteen paradokseista Lavoie, 2009, 91-6, 110-11, 117-19.

⁷ Ks. Morgan tässä foorumissa. Kuten artikkelissani argumentoin, suljettujen järjestelmien matemaattis-deduktiivisen mallittamisen metodologia ei kuitenkaan yksin riitä määrittämään usklassista lähestymistapaa ja teoriaa, päinvastoin kuin mitä Lawson (2013) antaa ymmärtää (kritiikistä Fine 2015). Lawson luonnehtii myös monia jälki-keynesiläisen ja ”heterodoksisen” taloustieteen muotoja usklassiseksi, siinä määrin kuin ne nojaavat samaan matemaattisen mallittamisen metodologiaan. Kuitenkin yhtenä ilmeisenä erona on se, että jälkikeynesiläiset mallit tyypillisesti pyrkivät paitsi suurempaan realistisuuteen niin myös ottamaan kokonaisuuden rajoitteita ja emergenttejä ominaisuuksia enemmän huomioon (esim. varanto/virta-konsistentti mallittaminen). Morgan (2015a) on kriittinen, mutta monipuolinen ja myötämielinen keskustelu siitä, missä määrin Lawsonin luonnehdinta on valaiseva ja missä määrin harhaanjohtava.

⁸ Fullbrook (2004, 71-75) esittää mm. Kenneth Arrow (1983a, 1983b) tutkimuksiin viittaamalla, että ns. mikrotalousteorian tavoitteena on osoittaa, että markkinatalous voi saavuttaa optimaalisen tasapainon automaattisesti ja että käsitys rationaalisuudesta on valittu siten, että sen avulla tämä toivottu tulos voidaan johtaa loogis-matemaattisesti. Niinpä preferenssien täytyy esim. täyttää transitiivisuuden, täydellisyys ja toisistaan riippumattomuuden ehdot. Näin etukäteen asetettu tutkimuksen sisällöllinen (ja normatiivinen) tavoite määrää oletukset, vaikka ne olisivat kuinka epärealistisia tai vääriä. Yhdessä mielessä ”tasapaino” tarkoittaa vain sitä teknistä vaatimusta, että monen matemaattisen yhtälön joukko voidaan ratkaista. Sillä ei ole vastinparia talouden todellisuudessa, vaikka osa taloustieteilijöistä sekoittaakin tasapainon käsitteen ajatukseen, että jonkinlainen hallittu järjestys vallitsee todellisessa taloudessa. Jo Nicholas Kaldor (1972) ja Joan Robinson (1980) osoittivat, että tasapaino-käsite on paitsi sisällöllisesti tyhjä niin myös harhaanjohtava, koska se johtaa historiallisten prosessien ja itseään vahvistavan ja kasautuvan kausaation poissulkemiseen. Uudemmassa keskustelusta ja kritiikistä ks. Lawson 2005.

⁹ Käsikirjoituksen anonymi arvioija 1 (taloustieteilijä) kirjoitti arviossaan näin: ”Ei ole ymmärrettävissä, mitä kirjoittaja tarkoittaa sillä, [...] että ”taloustieteen koulutuksen keskeinen funktio on opettaa yksi vahvasti hallitseva prototyyppi [täydellinen kilpailu], joka järjestää havaintoja ja kokemuksia. Näinhän asia ei ole, mikä selviää vilkaisemalla mitä tahansa alan perusoppikirjaa (vaikkapa Acemoglu, Laibson, List 2015).” Kuitenkin päinvastoin kuin mitä arvioitsija 1 esittää, Acemoglu, Laibson, List (2015) on hyvä esimerkki oppikirjasta, jonka kontrastijoukko on järjestetty juuri kuten tässä artikkelissa esitän (Acemoglun poliittisen talouden tutkimukset, jotka korostavat instituutioiden merkitystä, tai keskitien poliittiset kannat, eivät ole relevantteja oppikirjan arvioimisen kannalta). Usklassisten perusdoktriinien – positiivinen/normatiivinen ero, niukkuus, optimointi, vaihtoehtokustannukset, tasapainon etsiminen, ”tieteellinen menetelmä”, kvantitatiiviset tekniikat jne – esittelyn jälkeen Acemoglu ym. kuvaavat täydellisen kilpailun mallin, jonka ytimenä on Marshallin ikoninen kuvio, jossa laskeva kysyntäkäyrä ja nouseva tarjontakäyrä kohtaavat tasapainossa. Täydellisen kilpailun malli kertoo kuinka ”näkömätön käsi” toimii. ”Tiedämme, että Pareto-tehokkuus toteutuu täydellisen kilpailun tasapainossa” ja että ”tehokkuuden ja tasa-arvon välillä vallitsee trade-off” (s.200). Väite trade-offista ei perustu kokemukseen, vaan on käsitteellinen seuraus Pareto-optimalisuuden määritelmästä (ks. viite 20). Sen jälkeen Acemoglu ym. esittävät standardiargumentin vapaan kaupan puolesta (suhteellinen etu jne). Suurin osa loppukirjasta kertoo kontrastitapauksista kahdella ulottuvuudella: (1) kilpailun epätäydellisyys tai markkinahäiriöt voivat olla este Pareto-tehokkuuden toteutumiselle (oligopoli, monopoli, joustamattomat palkat, ammattiliitot, inflaatio, valuuttakurssi-ongelmat); ja (2) on joukko muita mahdollisia syitä sille, että markkinat eivät toimi tehokkaasti: valtiointerventioita saatetaan tarvita (mm. ulkoisvaikutukset, julkishyödykkeet, asymmetrinen informaatio ja moraalinen hasardi, lyhyen aikavälin suhdannevaihtelut). Monet häiriöt ovat väliaikaisia (kirjoittavat uskovat pitkän aikavälin vakaaseen tasapainoon) tai korjattavissa luomalla uusia markkinoita. Referee 1 saattaa lukea jotain ”edistyksellistä” Acemoglun ym. joihinkin tekstiosioihin (esim. asymmetrisen informaation korostaminen tai se, että kirjassa on huomioita Piketty eriarvoistumistutkimuksesta; vrt. Morgan tässä foorumissa). Acemoglu, ym. oppikirja toistaa usklassista kontrastijoukkoa ja trivialisoi tieteellisen menetelmän kahteen pelkistettyyn periaatteeseen (s.59), jotka sulkevat kaikki olennaiset tieteentilosophiset kysymykset näkyvistä.

¹⁰ Nykyiset usklassikot eivät juurikaan käy keskustelua siitä, onko kilpailu hyvää tai esimerkiksi parempaa kuin yhteistoiminta tai toisista huolehtiminen (tai hoiva). Mallin alun perin kehittäneen Alfred Marshallin (1959, 619–20) mukaan markkinakilpailussa ei välttämättä ole mitään hyvää. Hän korostaa esimerkiksi sitä pahaa – kurjuutta, sairauksia ja kärsimystä – mitä vapaan kilpailun työmarkkinat toivat Britanniaan varsinkin 1800-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä (vrt. Polanyi 1957). Marshall oli viktoriaanisen ajan sosiaalireformisti. Nykyiset usklassikot väittävät, että täydellisen kilpailun arviointi on vain teknistä; sen ehdollis-tekninen normatiivisuus kumpuaa Pareto-optimalisuudesta (ks. viite 20; ja Morgan tässä foorumissa).

¹¹ Esimerkiksi Birks (2015) kyseenalaistaa täydellisen kilpailun mallin käytön normatiivisena ideaalikontrastina, perusteena sekä realistisuuden että normatiivisten perusteiden puute. *Ceteris paribus* -klausuulin väärinkäyttö on yksi usklassisen teorian ongelmista. Usklassisen teorian *ceteris paribus* tarkoittaa väitteen täsmentämistä niin, että aina kun mallin oletukset ovat voimassa, väite pätee, riippumatta siitä, onko olemassa mitään mahdollista todellista maailmaa, jossa nuo oletukset edes voisivat olla voimassa. Oletuksiin voivat kuulua esimerkiksi, että (i) toimijat tietävät kaiken, mukaan lukien tulevaisuudesta, että (ii) kaikkien tuottajien

tuotteet ovat identtisiä eivätkä muutu, että (iii) kukaan ei aseta hintoja vaan kaikki ovat annetun hintojen ottajia, ja (iv) että yksikään yritys ei tee voittoa – ei ainakaan ”pitkällä tähtäimellä”.

¹² RBC= Real Business Cycle; NMC = New Macroeconomic Consensus; DSGE = Dynamic stochastic general equilibrium; KOOMA = valtiovarainministeriön kansantaloussosastolla kehitetty rakenteellinen makromalli, joka on DSGE-mallin yksi spesifikaatio ja sovellutus. Kukin näistä voisi olla oman artikkelinsa aihe, mutta tässä riittää todeta, että kaikilla näillä malleilla on taipumusta olettaa, että markkinat löytävät itsestään tasapainon ja ulkoiset shokit vain hieman häiritsevät kapitalistisen markkinatalouden luonnollista normaalikehitystä. Hicksin ISLM-tulkinnasta on kirjoitettu paljon (ks. Hicks 1980-81), mutta suuri rooli Keynesin ajatusten kääntämisessä usklassisiksi oli myös Paul Samuelsonilla, jonka perusoppikirjaa monet taloustieteilijä-sukupolvet ovat lukeneet (Samuelson oletti mm. rahan neutraalisuuden ja talouden ergosisuuden ja siten ennustettavuuden, ja näiden oletusten kautta hän päätyi näkemään Keynesin teorian erikoistapauksena; siten täydellisen kilpailun mallista ja yleisestä tasapainosta tuli jälleen analyysin ja talouspolitiikan lähtökohta; ks. Davidson 2015; rahan neutraalisuudesta ks. myös Morgan tässä foorumissa). Näihin malleihin on rakennettu sisään oletuksia, joista seuraa, että standardimikroteorian mukaiset vapaamarkkinat toimivat, mutta vastasyklinen talouspolitiikka ja aktiivinen teollisuuspolitiikka eivät yleensä toimi (esim. rationaaliset odotukset, Ricardo-ekvivalenssi, luonnollinen työttömyys, NAIRU jne). Taylor 2011, luku 4, kuvaa 1990-luvulla vakiintuneen ja edelleen pääosin vallalla olevan valtavirtataloustieteen konsensuksen sisältöä. Sen poliittisiin tavoitteisiin kuuluvat mm. alhainen inflaatio finanssipolitiikan minimointi, julkisen sektorin pienentäminen sekä rahoituksen ja kaupan vapauttaminen (vastaavat ”rakenteelliset uudistukset” tarkoittavat tavanmukaisesti yksityistämistä).

¹³ Sraffa (1926; 1930) johti tästä ongelmasta oman kritiikkensä usklassista yrityksen teoriaa kohtaan, eritellen suurtuotannon etujen seurauksia ja rajoituksia. Hän muun muassa arvosteli ajatusta, jonka mukaan suurtuotannon edut voisivat hyödyttää koko teollisuudenalaa, mutta eivät yksittäisiä yrityksiä. Teollisilla aloilla vallitsee tendenssi kohti oligopolia tai monopolia. Sraffan mukaan ei myöskään ole olemassa erillisiä kysyntä- ja tarjontakäyriä. Samaan tapaan Schumpeter (1939) teoretisoi innovaatioita, argumentoiden, että mitään jatkuvaa tarjontakäyrää ei voi olla olemassa. Jokainen investointi, joka lisää tuotantokapasiteettia, muuttaa samalla myös tuotantotapaa. Pian tulee kuluneeksi vuosisata Sraffan ja Schumpeterin kritiikeistä, mutta yhä vain opiskelijoille opetetaan kysyntä- ja tarjontakäyriä teorian ongelmattomana lähtökohtana.

¹⁴ Marshallin tulkinta oli paljon realistisempi tieteenteoreettisessa mielessä kuin nykyään vallitseva usklassinen käsitys. Marshall (1959, 289–91) ajatteli kysynnän ja tarjonnan takana olevan erilaisia taloudellisia *voimia*, jotka *pyrkivät* tuottamaan pitkän aikavälin tuloksen. Voimat siis luovat tendenssin. Lopputuloksen toteutuminen edellyttää, että relevantit olosuhteet pysyvät muuttumattomina riittävän kauan. Yllätyksiä tapahtuu. Voimat ja tendenssit ovat historiallisia ja voivat muuttua. Marshall varoittaa soveltamasta pitkän aikavälin järkeilyä käytännön ongelmien ratkaisemiseen.

¹⁵ Kuten Hart (2012) on osoittanut, Marshall ei lopulta pystynyt ratkaisemaan mekaanisten ja biologisten metaforien suhdetta talusteoriassaan. Kirjassa IV Marshall teoretisoi tuotanto-organisaatioiden ja teollisuuden alojen historiallista kehitystä hyödyntäen evolutionäärisiä ja muita biologisia analogioita, kun taas kirjassa V hän analysoi taloutta mekanistisesti ja piirsi fysiikasta johdettuja graafisia käyriä talouden mekaanisesta todellisuudesta.

¹⁶ Anwar Shaikh (2016, 14, 259–326) kehittää teoriaa ”todellisesta kilpailusta”. Todellinen kilpailu on antagonistista ja myrskyisää, eikä sen intensiteetti riipu yritysten määrästä markkinoilla. Kaikki pyrkivät voittoihin, mutta jokainen tekee välillä tappiota, osa juuri ja juuri selviää vuodesta toiseen ja monet menevät konkurssiin, lopettavat toimintansa tai ostetaan. Toisaalta menestyjät voivat tehdä ajoittain valtavia voittoja, varsinkin noususuhdanteessa. Voitolliset markkinat houkuttelevat. Markkinoille tulolle on kuitenkin monia esteitä. Esteitä uhmaavat ymmärtävät kilpailun usein sotana, ja siksi heillä on sekä ”taktiikoita” että ”strategia”. Yritysten toiminta on näin ollen relationaalista: jokainen pyrkii saavuttamaan strategisia ja taktisia etuja *suhteessa* muihin ja vakuuttamaan ostajat propagandallaan. Relationaalisuus koskee myös omistamisen rakenteita, jotka muodostavat monimutkaisia yhteiskunnallisten suhteiden verkostoja yritysten välille. Kun tämä relationaalinen kuva yhdistetään teesiin suurtuotannon eduista, päädytään nopeasti Sraffa-kritiikkiin (loppuviite 13). Ks. myös arvioni Shaikhin *magnum opuksesta* ja siitä, onnistuuko se luomaan uuden paradigman taloustieteeseen, Patomäki 2017a.

¹⁷ A.N. Whitehead (1997, 51) loi käsitteen ”väärin sijoitetun konkreettisuuden virhepäätelmä”. Virhepäätelmä syntyy siitä, että abstrakti uskomus, käsite tai mielipide saa ajattelussa sen paikan, mikä konkreettisella todellisuudella pitäisi olla. Usklassisen taloustieteen perusmalleilla on taipumus syölyä tähän virhepäätelmään kahdella tavalla. Ensinnäkin perusmallit perustuvat sellaisiin oletuksiin, jotka voivat olla olemassa ainoastaan abstrakteina fiktioina (esimerkiksi täydellinen informaatio tai preferenssien transitiivisuus, täydellisyys ja riippumattomuus toisistaan). Robbins (1932, 103–107) esitti jo maailmansotien välisenä aikana, että taloustieteen täytyy kuvitella maailma, jossa vallitsee yleisiä säännönmukaisuuksia, sellaisia kuten kysynnän ja tarjonnan ”laki”. Vaikka mallit ovat abstrakteja kuvitelmia, niitä kuitenkin sovelletaan konkreettisen todellisuuden ymmärtämiseen ja käytännön politiikkasuositusten tekemiseen. Tämä on virhepäätelmän ensimmäinen puoli. Toinen virhepäätelmä seuraa siitä, että matemaattisuuden itsessään oletetaan olevan tieteellisyydestä – tai jopa mallien totuudesta. Tässä on itse asiassa kaksi virhepäätelmää. Ensinnäkin matemaattisesti voidaan ilmaista tai löytää ja osoittaa lukemattomia asioita ja yhteyksiä, joilla ei ole mitään tekemistä todellisuuden kanssa. Matematiikka on kielen hyvin erityinen osa-alue. Tiede perustuu väitteiden kriittiseen koetteluun, ei niiden matemaattiseen esittämiseen. Toisekseen usko matematiikan kykyyn valaista todellisuutta aiheuttaa taipumuksen kohti dogmaattisuutta, kohti väärää tunnetta siitä, että tulkinnalliset ja kumottavissa olevat väitteemme historiallisesti muuttuvasta maailmasta olisivat jotenkin ehdottoman varmoja, jopa yhtä varmoja kuin matemaattiset todistukset. (Unger ja Smolin 2015, 302–347)

¹⁸ Anonyymi arvioitsija 1 katsoo minun ylikorostavan täydellisen kilpailun mallin keskeisyyttä usklassisessa taloustutkimuksessa, otaksuen, että mm. behavioraalinen taloustiede, sosiaalisten valintojen tutkimus ja peliteoria osoittavat, että taloustutkimus ei nojaa täydellisen kilpailun mallin määrittämään kontrastijoukkoon. Jotkut behavioraalisen taloustieteen kognitiivis-psykologiset väitteet ovat yhdensuuntaisia havaintopsykologisen selitykseni kanssa; toisaalta vrt. Morgan tässä foorumissa, joka toteaa, että behavioraalinen taloustiede vain täsmentää talousrationaalisuuden merkitystä usklassisen paradigman sisällä. Mitä sosiaalisten

valintojen teoriaan tulee, osin se käsittelee ulkoisvaikutuksia ja julkishyödykkeitä, jotka ovat osa usklassista kontrastijoukkoa (ks. viite 9). Toinen osa sosiaalisten valintojen teoriaa koskee äänestysmenetelmiä, julkisia instituutioita ja erilaisia peliasetelmia. Tässä ei ole mahdollista analysoida näitä teorioita ja siksi tyydyn viittaamaan Sonja Amadaen (2016) teokseen.

Amadaen mukaan peliteoria on osa taloustieteen imperialismia. Ensi vaiheessa taloustieteilijät osallistuivat ydinpelote strategioiden kehittämiseen, mutta alkoivat pian soveltaa vangin dilemmaa ja muita peliteorian malleja yhä uusiin kysymyksiin myös politiikan ja sosiaalisen elämän alueella. Amadaen mukaan rationaalisten valintojen teorioiden ja mallien merkitys ei ole niinkään niiden yrityksissä ymmärtää ja selittää todellisuutta kuin siinä, minkälaista toimijuutta ja sosiaalista todellisuutta ne ovat osaltaan rakentamassa. Tyypillisissä sovelluksissa vain raha-arvoiset lopputulokset merkitsevät mitään. Toimijoiden tehtävänä on maksimoida oma tuloksensa riippumatta siitä mitä muille tapahtuu tai ovatko esimerkiksi menettelytavat oikeellisia tai oikeudenmukaisia. Näitä malleja käytetään uusliberaalin maailman toimintaperiaatteiden ja instituutioiden suunnitteluun; vaikuttamisen kohteena ovat kansalaiset, työntekijät, asiakkaat ja kuluttajat. Niitä käytetään myös ihmisten kasvattamiseen ja ohjaamiseen sellaiseen maailmankuvaan, jossa haitan tuottaminen, muiden pettäminen ja vapaamatkustus ovat hyviä valintoja, kunhan niistä ei saa rangaistusta. Mallien opetus on myös, että jos yksilö tai yritys ei käyttäydy tämän maailmankuvan mukaisesti, seurauksena on epäonnistuminen, ulossulkeutuminen tai konkurssi.

Vaikka on totta, että peliteoria tavallaan ja ainakin osittain korvaa usklassisen Pareto-tehokkaan markkinakilpailun *pakottavien sanktioiden näkyvällä kädellä*, poliittisena projektina se samalla vie hyödykkeistämistä ja markkinakannustimien logiikan ylettämistä kaikille elämänalueille vielä pidemmälle kuin perinteinen usklassinen teoria. Oma lukunsa on se, että näitä teorioita on käytetty myös argumenttina poliittista osallistumista ja demokratiaa vastaan (ks. Mackie 2003), mutta talousteorioiden tästä puolesta enemmän toisessa yhteydessä.

¹⁹ Väärin sijoitetun konkreettisuuden virhepäätelmän kritiikki kertoo, että usklassinen kontrastijoukko on paitsi käsitteellisesti ongelmallinen niin myös liian abstrakti. Kontrastit pitää määritellä lähempänä historiallisesti muuttuvaa konkreettista todellisuutta. Liian erityiset kysymykset liioittelevat selityksen sensitiivisyyttä suhteessa erityisiin olosuhteisiin (Garfinkelin 1981, luku 2), kun taas liian yleiset ja abstraktit kysymykset paitsi reifioivat yhden käsitteellisen viitekehyksen niin myös sulkevat pois reaaliajan, prosessit ja muutokset (Rescher 1996). Selittämisestä ja kausaatiosta avoimissa yhteiskunnallisissa järjestelmissä, ks. Patomäki 1991; 2014; 2017b; kontrasti-selittämisen logiikasta taloustieteessä, Morgan ja Patomäki 2017; ja usklassisen kontrastijoukon *normatiivisista* ongelmista, ks. esim. Birks 2015, viite 20 ja Morgan tässä foorumissa.

²⁰ Aiemmin 1800-luvulla taloustieteilijöiden lähtökohtana oli utilitarismi, joka kuitenkin johti vaatimuksiin tulojen uusjaosta ja tasa-arvosta. Tasa-arvoinen yhteiskunta näyttäisi nimittäin maksimoivan objektiivista kokonaisuhyötyä paremmin kuin eriarvoinen yhteiskunta. Pareto kehitti oman arvosubjektivistisen optimaalisuus-kriteerinsä vastauksena utilitarismille (Adler 2010, 5–34). Kunkin yksilön preferenssit voidaan laittaa järjestykseen paras–huonoin-akselilla, mutta niitä ei voida verrata keskenään. Jos hyötyjä voitaisiin laskea yksiselitteisesti ja verrata, päädyttäisiin liian helposti johtopäätökseen, että lisätuloista olisi enemmän hyötyä vähävaraisille kuin jo ennestään varakkaille. Tätä ”vaarallista” ajatusta monet liberalismiin uskovat taloustieteilijät ovat halunneet välttää; ks. Robinson (1964, 48–70) ja viimeaikaisemmasta keskustelusta esim. Bommier ja Zuber (2012). Staveren (2012, 111–116) argumentoi, että ilman vahvaa velvollisuuseettistä ei-harmia periaatetta ja siitä seuraavaa puuttumattomuuden vaatimusta, Pareto-optimaalisuus ei voisi toimia tehokkuus-kriteerinä. Sen sijaan Adlerin (2010, 34) tulkinnan mukaan Pareto vastusti uudelleenjakoa utilitaristisen perustein, vedoten tiedolliseen epävarmuuteen. Toisin sanoen Pareton ajattelu olisi mennyt suurin piirtein näin: ”Ken tietää vaikka sadan euron poisotto miljardööriltä sattuisi häneen enemmän kuin mitä saman summan antaminen kodittomalle köyhälle ilahduttaisi häntä?”.

²¹ On selvää, että kaikki opiskelu ohjaa opiskelijaa joihinkin ajatusmalleihin. Olennainen ero muihin yhteiskuntatieteisiin on siinä, että muualla ei tarjota vain yhtä teoriakorpusa, joka opitaan paremmin tai huonommin. Esim. valtio-opin eri linjojen samaten kuin esimerkiksi globaalin poliittisen talouden opinnoissa käydään läpi monta eri koulukuntaa ja opiskelija saa itse moneen otteeseen pohtia, minkä koulukunnan analyseista hän vakuuttuu eniten. Näin ei ole taloustieteessä.

²² Siinä määrin kuin kaupalliset ja taloustieteelliset alat ovat lähellä toisiaan joko suhteessa valikointi tai vahvistusvaikutukseen, tai molempiin, Myyrin ja Helkaman (2001) tutkimus on relevantti. He esittävät evidenssiä siitä, että Suomessa kauppatieteitä opiskelevat arvostavat valtaa ja kilpailullisia saavutuksia enemmän kuin muut opiskelijaryhmät, joiden arvoissa korostuu esimerkiksi turvallisuus (insinöörit) tai universaalit arvot ja empatia (yhteiskuntatieteilijät). Lisäksi kauppatieteiden opiskelijoiden arvo-orientaatio liittyy selvästi enemmän miehiin (miehisyyteen) kuin naisiin (naisuteen). On tarpeen tehdä vastaava tutkimus myös suomalaisten taloustieteen opiskelijoiden keskuudessa.

²³ Näkemykset niin Suomessa kuin muuallakin mukailevat asenteita Yhdysvalloissa. Kreuger 1991 on selvitys taloustieteellisen koulutuksen tilasta Yhdysvalloissa; Colander Holt & Rosser Jr 2004 arvioivat nykytilannetta ja sen vähittäistä evolutionääristä muuttumista. Se, että koulutuksessa painotetaan ensisijaisesti tai ainoastaan matematiikkaa ja tilastotiedettä ei tarkoita niinkään täydellistä tietämättömyyttä historiasta kuin epäkriittisten historia-tarinoiden omaksumista. Guldi & Armitage (2014, 54-8, 71, 79) listaavat valtavirtataloustieteilijöiden omaksumia myyttisiä ja vääriä tarinoita menneisyydestä.

²⁴ Esimerkiksi ns. Keelen rankkeerauslista on ollut vaikutusvaltainen Britanniassa (eri rankkeerauksista, ks. <http://www.busesseconomics.com/economics-journal-rankings.html>). Melkein kaikki Keelen listassa rankkeeratut lehdet ovat usklassisia, ehkä merkittävämpänä poikkeuksena *Cambridge Journal of Economics* (CJE). Kuvaavaa on, että Suomen taloustieteilijät ovat laittaneet CJE:n alhaisimmalle JUKO-tasolle 1. Esimerkiksi *Journal of Economic Theory* on luokiteltu korkeimmalle JUKO-tasolle 3, vaikka sen vaikutus-faktori on selvästi alhaisempi kuin CJE. Julkaisuluokittelun politiikasta ja vaikutuksista yleisemmin, ks. Patomäki 2011 ja 2012.

²⁵ Leijonhufvud (1973, 327) kuvaa *Econ*-heimon ja muiden suhdetta näin: ”*Econien* äärimmäinen nurkkakuntaisuus, jolle suorastaan muukalaisvihamielisyyttä, tekee ulkopuolisten elämän vaikeaksi tai jopa vaaralliseksi”. *Econ*-heimon kontrolloi resursseja – rahoja, virkoja, julkaisuluokitteluja ja julkaisusarjoja – ajaen toisinaajattelijat pois heti tilaisuuden tullen. Weintraubin (1993) mukaan oikeaoppisuuden kehittyminen on seurausta teorian matematisoinnista, joka alun perin perustui käsitteiden ja ideoiden lainaamiseen

mekanistisesta fysiikasta ("rationalistinen mekaniikka"). Matematisoiminen mahdollisti sen, että menestyksellisen tieteen retoriikka alettiin yhdistää usklassiseen suuntaukseen. Ajan myötä on vakiintunut tilanne, jossa usklassikot pitävät muiden koulukuntien – kuten itävaltalaisen, jälki-keynesiläisten, institutionalistien ja jälki-marxilaisten – edustajia "omituisina ja epätieteellisinä hyypiöinä". Ei ihme, Weintraub jatkaa, että ei-usklassikkojen asema taloustieteen laitoksilla on suurin piirtein sama kuin litteään maapalloon uskovien asema maantieteen laitoksilla. Keen (2011, xiii, 75) vastaa "kohteliaisuuteen" toteamalla, että usklassisen teorian omat oletukset ovat aivan yhtä kaukana totuudesta kuin Ptolemaioksen maakeskeinen astronomia. Keen vertaa mikroteorian atomistista logiikkaa yritykseen todistaa, että maapallo on litteä. Kun pyöreästä pinnasta otetaan tarpeeksi pieni lohko, on se kaikkiin käytännöllisiin tarkoituksiin litteä. Samaten on myös seuraava ja sitä seuraava lohko. Kun lohkot pannaan yhteen, maailma on litteä, mikä olikin todistettava.

²⁶ Janisin (1972) tutkimus Yhdysvaltain ulkopoliittisen päätöksenteosta ja sen virhearvioinneista on ryhmäajattelun tutkimuksen klassikko; Orhan (2016) on viimeaikainen kvantitatiivinen empiirinen tutkimus ryhmäajattelusta ja sen vaikutuksista; Mitchellin (2016) kirja eurokriisistä puolestaan valaisee usklassisen taloustieteen osuutta ryhmäajatteluun EU-poliittisessa päätöksenteossa. Omien ja kollegoideni henkilökohtaisten kokemusten perusteella suomalainen usklassinen taloustiede ilmentää kaikkia keskeisiä ryhmäajattelun oireita: yksimielisyyden illuusio; haavoittumattomuuden illuusio; kollektiivinen oman toiminnan rationalisointi; stereotyyppiset kuvat ulkopuolisista; itesensuurin ja vaikenemisen käytännöt; toisinajattelijoiden suora painostaminen; ja organisaation sisällä tai julkisuudessa esille nousevat, itse itsensä valinneet *ajatuspoliisit*, jotka pyrkivät vahvistamaan stereotyyppiä ja ajavat sensuuria ja toisinajattelijoiden vaientamista. Usklassikoiden vastaus tähän artikkeliin ja koko foorumiin tulee todennäköisesti noudattamaan juuri tätä samaa ryhmäajattelu-logiikkaa.

²⁷ Lawson (1997) ja Keen (2011) ovat tunnettuja yleisarvioistaan, joiden mukaan usklassinen talousteoria ei valaise, selitä tai ennusta mitään. Institutionaalisesti he ovat toimineet taloustieteen sisällä, mutta kuvainnollisesti heidät on julistettu pannaan eli erotettu "ehtoollisyhteydestä" ja julistettu "kirkonkiroukseen" (esim. Pursiainen ja Saarimaa toimeenpanevat tätä panna esittäessään, että "henkilöä, joka siteeraa Steve Keeniä, ei voi ottaa vakavasti" (http://blogit.image.fi/asiatonlehdistokatsaus/asiaton-kirjallisuuskatsaus-suomen_6/; viitattu 2.7.2016). Kriittiseen arvioon ovat kuitenkin päätyneet myös monet tunnetut usklassikot itse. Tunnetuin lienee Hicks (1984), joka päätyi johtopäätökseen, että usklassinen taloustiede on näennäistiede. Sen, Last ja Quirk (1986) korostavat, että valtavirtataloustieteen kyky ennustaa on olematon. Valtavirtataloustiede ei osannut ennakoita esimerkiksi rahoituskriisiä 2008–2009. Kriisin jälkeen ei ole tapahtunut juuri mitään oppimista (Mirowski 2014; Morgan 2015b). Ks. myös Cohen-Setton ym. (2014) arvio empiirisestä mikrotutkimuksesta, joka matkii kokeellista koeasetelmaa; näiden tutkimusten "tulokset" ovat hyvin epävakaita ja kontekstisidonnaisia.

²⁸ Smolin (2008) arvioi säieteorian asemaa fysiikassa; se muistuttaa usklassisen teorian asemaa taloustieteessä.

²⁹ Se ei edelleenkään hyväksy ajatusta. Peter Nobel on julkaissut useita julkilausumia, joiden mukaan Nobel itse ei olisi koskaan taipunut tähän palkintoon, joka on PR-kampanja erityisetu edistävän usklassisen taloustieteen puolesta; esim. <https://rwer.wordpress.com/2010/10/22/the-nobel-family-dissociates-itself-from-the-economics-prize/>.

³⁰ Noin kahdeksastakymmenestä palkinnosta yhdeksän on mennyt pelkästään Chicagon yliopistoon ja yli puolet Yhdysvaltoihin (myös Bengt Holmström on käytännössä amerikkalainen, sillä hän on tehnyt koko akateemisen uransa yhdysvaltalaisissa eliittiyliopistoissa). Melkein kaikki palkinnonsaajat ovat usklassikkoja sisällöllisessä tai ainakin metodologisessa mielessä. Toki arviot yksipuolisuudesta tai monipuolisuudesta riippuvat aina myös siitä, mistä viitekehystä käsin kukin asiaa arvioi. Usklassisen paradigman sisältä käsin palkinnot eivät suinkaan ole vain menneet puhtaille libertarianisteille tai uusliberaaleille, vaan enemmistö palkinnoista on jaettu usklassisen kontrastijoukon muiden osien tutkijoille (usklassikko näkee vain tuon kontrastijoukon, se tyhjentää mahdollisuudet). Ulkopuolisen näkökulmasta arvio on toinen. Palkinnonsaajista vain Myrdal tai Ostrom poikkeavat selvästi viimeisen puolen vuosisadan valtavirrasta. Sen sijaan sellaisten ajattelijoiden kuin Krugman, North, Stiglitz tai Williamson luokittelu on moniselitteistä. Esimerkiksi North tutkii kyllä historiaa ja instituutioita, mutta usein ensisijaisesti markkinoiden epätäydellisyyden näkökulmasta hyödyntäen mm. Coasen teoremaa ja transaktiokustannus-analyysia (usklassisia käsitteitä historiattomasti soveltavan "kleimetriikan" kritiikistä, ks. Boldizzoni 2011), uusintaen samalla usklassiselle taloustieteelle tyypillisiä historia-myyttejä (joista ks. viite 23).

³¹ Valta ja kausaatio ovat sama asia. Valta on transformationaalista kapasiteettia, kykyä tuottaa kausaalisia vaikutuksia, ja näin ollen myös poliittisen talouden keskeinen selittävä käsite. Ks. Patomäki 1991; 2017b; Guzzini 1993; 2017.

³² Oppikirjoissa toki tuodaan usein esille se, että jos työmarkkinat ovat monopsonistiset, työn pohjahinnat voivat olla rajatuottavuutta alhaisempia. Tällöin minimipalkalla ei pitäisi olla työttömyyttä lisääviä vaikutuksia, kunhan minimi ei ole alhaisinta rajatuottavuutta korkeampi, ja se voi myös lisätä kokonaiskysyntää makrotaloudellisesta näkökulmasta.

³³ Minimipalkan yleisyydestä ei tietenkään itsessään seuraa, että minimipalkan määrääminen on hyvä asia. Silti teorian ja käytännön jatkuva ja systemaattinen ristiriita on yksi tärkeä merkki siitä, että teoria ei ole vakavasti otettava (relevanttii).

³⁴ Card ja Krueger keräsivät uutta evidenssiä työllisyydestä, palkoista ja hinnoista haastatteleamalla laajaa otosta pikaruokaloiden vastuuhenkilöitä. Heidän tutkimusasetelmansa rakentui vallitsevien instituutioiden ja talouskehityksen historiallisen kuvauksen varaan. Olennainen informaatio löytyy tietojen graafisesta esittämisestä ja taulukoinnista. Regressioanalyttinen osuus, jossa eri mahdollisten selittävien tekijöiden rooleja yritetään erottaa, on pikemminkin täydentävä kuin olennainen osa analyysia. Vaikka metodologisesti Card ja Krueger sitoutuvatkin ongelmalliseen usklassiseen oletukseen, jonka mukaan todellisuus voidaan pilkkoa erillisiin osiin ja tarkastella yhtä muutosta kerrallaan ikään kuin fysiikan alan laboratoriokeissa, tutkimusta voi osin myös lukea esimerkkinä kontrastiivisesta tutkimuksesta ja yhteiskuntatieteellisestä triangulaatiosta, jossa kontrasti täsmennetään tarkasti ja tutkimuskohdetta katsotaan eri menetelmien näkökulmasta.

³⁵ Esimerkiksi Kaleckin tunnetun kaavan mukaan: asetettava hinta = $m \times$ (keskimääräiset yksikkökustannukset) + $n \times$ (muiden firmojen asettaminen hintojen painotettu keskiarvo) + marginaali. Kertoimet m ja n riippuvat kunkin markkinan monopoliasteesta.

Tämäkin kaava on joihinkin käytännön kokemuksiin perustuvaa yleistämistä, jota vaivaa spekulatiivisuus. Tarvittaisiin antropologista osallistuvaa havainnointia, kyselytutkimuksia, kirjanpidon analyysia jne., jotta hinnanasettamisen käytännöt ja niiden kontekstisidonnaisuus ja historiallinen muuttuminen voitaisiin kunnolla selvittää. Ks. viite 37.

³⁶ Esim. Piketty (2014) korostaa tätä selitystä eroille ja niiden kasvulle laajassa historiallisessa tutkimuksessaan. Garfinkel (1981, 75–104) argumentoi, että tulojen, vaurauden ja omaisuuden jako on kokonaisuuden relationaalinen ominaisuus. Siksi yritys selittää tulonjakoa kausaalisesti pelkäämään yksilöiden eroilla on loogisesti mahdotonta. Garfinkelin oma hypoteesi on, että tietyn sosiaalisen aseman osuus tulovirroista ja varannoista selittyy ennen kaikkea niiden valtakolitioiden avulla, joita kunkin aseman ympärille onnistutaan rakentamaan ja rakentuu.

³⁷ Kriittisen realismin näkökulmasta on selvää, että kun vaikutuksia pyritään ennakoimaan avoimissa järjestelmissä, kysymys on aina monien mekanismien ja tendenssien yhteisvaikutuksesta. Uusklassisen teorian takana on kapitalistisen markkinatalouden toimintaan perustuva arki-intuitio, jonka mukaan palkkatason täytyy vaikuttaa yrityksen halukkuuteen palkata työvoimaa (”mitä itse tekisin, jos olisin yritysjohtaja ja tehtävänäni olisi tuottaa voittoa ja alentaa mahdollisuuksien mukaan kustannuksia?”). Marxilainen taloustutkija voisi yhtä yksioikoisesti esittää oman intuitsionsa pohjalta, että kapitalistinen yritys pyrkii aina lisäämään riistoastetta. Kriittisen realismin näkökulmasta minimipalkan tai sen korottamisen vaikutukset yritysten kustannuksiin vaihtelevat ja ovat usein vain marginaalisia. Yritysten rekrytointi- ja palkkauspäätöksiin vaikuttavat monet muut rationaliteetit, tulkinnat ja olosuhteet, esimerkiksi tuotteiden odotettu kysyntä, kasvunäkymät, markkinoiden monopoliaste, vallitsevat liikejohtoideat ja työ/pääoma-valtasuhde. Lisäksi kaikkein pienituloisimpien aseman parantamisella on kaikkein suurin kerroinvaikutus kokonaiskysyntään. Kriittisen realismin näkökulmasta olennaista onkin tutkia sitä, kuinka merkittävä mikäkin (historiallisesti muuttuva) järkeily, tendenssi tai mekanismi on kokonaisvaikutuksen kannalta. Mitään ylihistoriallisia tai läpi kaikkien kontekstien meneviä säännönmukaisuuksia ei ole; ks. myös Næss 2004.

³⁸ Ajatus kokonaistuotannosta yksilötyöntekijöiden annettujen rajatuottavuuksien summana on ontologisesti atomistinen. Käsitys yhden lisätyöntekijän tuomasta tuotannon tai tulojen lisäyksestä abstrahoi olennaiset työhön ja sen tuottavuuteen liittyvät tekijät pois. Rajatuottavuuden käsite sulkee näkyvistä tuotannollisen toiminnan kokonaisuuden, mihin kuuluvat koulutus, tietotaidot, laitteet, työn organisointi, organisaation sisäisen kentän arvostukset ja niiden määrittämä työyhteisö (solidaarisuus, lojaalisuus, hyveet jne.). Nämä määrittävät olennaisesti yrityksen kokonaistuotannon ja -tuottavuuden, samalla kun suurtuotannon edut usein vallitsevat (samalla kun mainonnan ja markkinoinnin avulla luotu tuotedifferentiaatio selittää osaltaan oligopolisoitumista). Myös yksilöiden väliset erot – joissa voi tapahtua monia muutoksia – organisaation sisällä riippuvat paljolti kokonaisuuden järjestämisestä ja kunkin asemoitumisesta yrityksen käytännöissä. Ei ole olemassa mitään annettua yksilön rajatuottavuutta (Patomäki 2015, 113-118, 163-6, viitteet 206 ja 207).

LÄHTEET

Acemoglu, Daron, Laibson, David ja List, John A. 2016. *Economics*. Harlow, Essex: Pearson Education.

Adler, Moshe. 2010. *Economics for the rest of us. Debunking the science that makes life dismal*. New York: The New Press.

Arrow, Kenneth J. 1983a. The principle of rationality in collective decisions. Teoksessa *Collected papers of Kenneth J. Arrow, volume 1: social choice and justice*. Cambridge MA: Harvard University Press, 45-58 [alunperin julkaistu 1952].

Arrow, Kenneth J. 1983b. General equilibrium. Teoksessa *Collected papers of Kenneth J. Arrow, volume 2: general equilibrium*. Cambridge MA: Harvard University Press, 107-32 [alunperin julkaistu 1968].

Baccaro, Lucia ja Rei, Diego. 2007. Institutional determinants of unemployment in OECD Countries: Does the deregulatory view hold water? *International Organization* 61:3, 527–569.

Baker, Dean, Glyn, Andrew, Howell, David. R. ja Schmitt, John. 2005. Labour market Institutions and unemployment: a critical assessment of the cross-country evidence. Teoksessa David R. Howell (toim.), *Fighting unemployment: the limits of free market orthodoxy*. Oxford: Oxford University Press, 72-11.

Bauman, Yoram. 2011. The dismal education. *New York Times*, 16.12.2011. http://www.nytimes.com/2011/12/18/opinion/sunday/economists-are-grinches.html?_r=0. Viitattu 1.7.2016.

-
- Bauman, Yoram ja Rose, Elaina 2011. Selection or indoctrination: why do economics students donate less than the rest? *Journal of Economic Behavior and Organization* 79:3, 318–327.
- Becker, Gary S. 1978. *The economic approach to human behavior*. Chicago: University of Chicago Press.
- Berg, Janinen ja Kucera, David (toim.). 2008. *In defense of labour market institutions: cultivating justice in the developing world*. Geneva: International Labour Organization.
- Bhaskar, Roy. 1998. *The possibility of naturalism: a philosophical critique of the contemporary human sciences*. London & New York: Routledge.
- Birks, Stuart. 2015. *Rethinking economics: from analogies to the real world*. Singapore: Springer.
- Boldizzoni, Francesco. 2011. *The poverty of Clio. Resurrecting economic history*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Bommier, Antoine ja Zuber, Stéphane. 2012. The Pareto principle of optimal inequality. *International Economic Review* 53:2, 593–607.
- Bourdieu, Pierre. 1969. Intellectual field and creative project. *Social science information* 8:2, 9–119.
- Bourdieu, Pierre. 1988. *Homo academicus*. Cambridge: Polity.
- Bourdieu, Pierre. 1993. *Sociology in question*. London: Sage.
- Bourdieu, Pierre. 1998. *Practical reason: on the theory of action*. Cambridge: Polity.
- Card, David ja Krueger, Alan B. 1994. Minimum wages and employment: a case study of the fast-food industry in New Jersey and Pennsylvania. *The American Economic Review* 84:4, 772–793.
- Card, David. ja Krueger, Alan B. 1995. Time-series minimum-wage studies: a meta-analysis. *The American Economic Review* 85:2, 238–43.
- Cohen-Setton, Jérémie., Letouzé, Emmanuel ja Lorenceau, Adrien. 2014. The popularity of randomized control trials. *Bruegel Blogs Review*. <http://bruegel.org/2014/01/blogs-review-the-popularity-of-randomized-control-trials>. Viitattu 2.7.2016.
- Colander, David, Holt, Richard ja Rosser Jr, Barkley. 2004. The changing face of mainstream economics. *Review of Political Economy* 16:4, 485-499.
- Davidson, Paul. 2015. What was the primary factor encouraging mainstream economists to marginalize post Keynesian theory? *Journal of Post Keynesian Economics* 37:3, 369-83.
- Debreu, Gerard. 1974. Excess demand functions. *Journal of Mathematical Economics* 1:1, 15–21.
- Dube, Arindrajit, Lester, T. William ja Reich, Michael. 2010. Minimum wage effects across state borders: estimates using contiguous counties. *IRLE Working Paper #157-07*. Berkeley, CA: IRLE. <http://www.irle.berkeley.edu/workingpapers/157-07.pdf>. Viitattu 4.7.2016.
- Fforde, Adam. 2017. Economics as a science: understanding its procedures and the irrelevance of prediction. *real-world economics review* 81, 91-109. <http://www.paecon.net/PAERReview/issue81/Fforde81.pdf>. Viitattu 13.10.2017.
- Fine, Ben. 2006. Debating critical realism in economics. *Capital & Class* 30:2, 121-129.
- Fine, Ben. 2015. Neoclassical economics: an elephant is not a chimera but is a chimera real? Teoksessa James Morgan (toim.), *What is neoclassical economics? Debating the origins, meaning and significance*. London & New York: Routledge, 180-99.
- Fine, Ben. 2016. *Microeconomics: a critical companion*. London: Pluto Press.

-
- Fine, Ben ja Milonakis, Dimitris. 2009. *From economics imperialism to freakonomics*. London & New York: Routledge.
- Fine, Ben ja Dimakou, Ourania. 2016. *Macroeconomics: a critical companion*. London: Pluto Press.
- Fourcade, Marion, Ollion, Etienne ja Algan, Yann. 2015. The superiority of economists. *Journal of Economic Perspectives* 29:1, 89-114.
- Friedman, Milton. 1953. The methodology of positive economics. Teoksessa Milton Friedman, *Essays in positive economics*. Chicago: University of Chicago Press, 3-43.
- Fullbrook, Edward. 2004. Are you rational? Teoksessa E. Fullbrook (toim.), *A guide to what's wrong with economics*. Lontoo: Anthem Press, 71-83.
- Fuller, Dan ja Geide-Stevenson, Doris. 2003. Consensus among economists: revisited. *Journal of Economic Education* 34:4, 369–87.
- Fuller, Dan ja Geide-Stevenson, Doris. 2007. Consensus on economic issues: a survey of republicans, democrats and economists. *Eastern Economic Journal* 33:1, 81-94.
- Fuller, Dan ja Geide-Stevenson, Doris. 2014. Consensus among economists – an update. *The Journal of Economic Education*, 45:2, 131-146.
- Galbraith, John Kenneth. 1987. *A history of economics: the past as the present*. London: Hamish Hamilton.
- Garfinkel, Alan. 1981. *Forms of explanation: rethinking the questions in social theory*. New Haven: Yale University Press.
- Gilovich, Thomas. 1991. *How we know what isn't so: the fallibility of human reason in everyday life*. New York: The Free Press.
- Greenwald, Bruce ja Stiglitz, Joseph E. 1986. Externalities in economies with imperfect information and incomplete markets. *Quarterly Journal of Economics* 101:2, 229–264.
- Grenfell, Michael J. 2008. *Pierre Bourdieu: key concepts*. Durham: Acumen.
- Guerrian, Bernard. 2016. A new 'general theory'? Review of capitalism by Anwar Shaikh. *real-world economic review* 77, 155-67. <http://www.paecon.net/PAERReview/issue77/Guerrien77.pdf>. Viitattu 26.12.2016
- Guldi, Jo ja Armitage, David. 2014. *The history manifesto*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gunten, Tod. S., Martin, John Levi ja Teplitskiy, Misha. 2016. Consensus, polarization, and alignment in the economics profession. *Sociological Science* 3, 1028-52, doi: 10.15195/v3.a45.
- Hart, Neil. 2012. *Equilibrium and evolution: Alfred Marshall and the Marshallians*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Hicks, John. 1980–1981. 'IS-LM': An explanation. *Journal of Post Keynesian Economics* 3:2, 139-154.
- Hicks, John. 1984. Is economics a science? Teoksessa Mauro Baranzini ja Roberto Scazzieri (toim.), *Foundations of economics*. Oxford: Basil Blackwell, 91–101.
- Hill, Rod ja Myatt, Tony. 2010. *The Economics Anti-Textbook: A Critical Thinker's Guide to Microeconomics*. London: Zed Books.

-
- Horowitz, Mark ja Hughes, Robert. 2017. Political economy and economists' perceptions of capitalist crises. *Review of Radical Political Economics*, online first, doi: 10.1177/0486613416670961.
- Janis, Irving. 1972. *Victims of groupthink: a psychological study of foreign-policy decisions and fiascoes*. Boston: Houghton Mifflin.
- Judzik, Dario, Khan, Haider A. ja Spagnolo, Laura T. 2016. Social capabilities – based flexicurity for a learning economy. *The Economic and Labour Relations Review* 27:3, 333-348.
- Kaldor, Nicholas. 1972. The Irrelevance of Equilibrium Economics. *Economic Journal* 82:328, 1237-1255.
- Keen, Steve. 2011. *Debunking economics - revised and expanded edition: the naked emperor dethroned?* London & New York: Zed Books.
- Klein, Daniel B. ja Stern, Charlotta. 2007. Is there a free-market economist in the house? The policy views of American Economic Association Members. *American Journal of Economics and Society* 66:2, 309-34.
- Kreuger, Anne O. 1991. Report of the commission on graduate education in economics. *Journal of Economic Literature* 29:3, 1035–1053.
- Lakoff, George ja Johnson, Mark. 1999. *Philosophy in the flesh: the embodied mind and its challenge to western thought*. New York: Basic Books.
- Lavoie, Marc. 2009. *Introduction to post-Keynesian economics*. Houndmills, Basingstoke: PalgraveMacMillan.
- Lazear, Edward P. 2000. Economic imperialism. *The Quarterly Journal of Economics* 115:1, 99-146.
- Lipsey, Richard G. ja Lancaster, Kelvin. 1956–1957. The general theory of second best. *The Review of Economic Studies* 24:1, 11–32.
- Lawson, Tony. 1997. *Economics & reality*. London & New York: Routledge.
- Lawson, Tony. 2003. *Reorienting economics*. London & New York: Routledge.
- Lawson, Tony. 2005. The (confused) state of equilibrium analysis in modern economics: an explanation. *Journal of Post-Keynesian Economics* 27:3, 423-44.
- Lawson, Tony. 2009. Applied economics, contrast explanation and asymmetric explanation. *Cambridge Journal of Economics* 33: 4, 405–19.
- Lawson, Tony. 2013. What is this 'school' called neoclassical economics? *Cambridge Journal of Economics* 37:5, 947-83.
- Lawson, Tony. 2015. *Essays on: the nature and state of modern economics*. London & New York: Routledge.
- Leijonhufvud, Axel. 1973. Life among the econ. *Western Economic Journal* 11:3, 327–37.
- Mantel, Rolf, R. 1974. On the characterization of aggregate excess demand. *Journal of Economic Theory* 7:3, 348–353.
- Marshall, Alfred. [1920] 1959. *Principles of economics* (8. painos). London: MacMillan
- Marwell, Gerald ja Ames, Ruth E. 1981. Economists free ride, does anyone else? Experiments on the provision of public goods. *Journal of Public Economics* 15:3, 295–310.

-
- Mirowski, Philip. 2014. *Never let a serious crisis go to waste: how neoliberalism survived the financial meltdown*. London: Verso.
- Mitchell, William. 2016. *Eurozone dystopia: groupthink and denial on a grand scale*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Morgan, James. 2015a. What's in a name? Tony Lawson on neoclassical economics and heterodox economics. *Cambridge Journal of Economics* 39:3, 843-865.
- Morgan, James. 2015b. Is economics responding to critique? What do the UK 2015 QAA subject benchmarks indicate? *Review of Political Economy* 27:4, 518-538.
- Morgan, James (toim.). 2016. *What is neoclassical economics? Debating the origins, meaning and significance*. London & New York: Routledge.
- Morgan, James ja Patomäki, Heikki. 2017. Contrast explanation in economics: its context, meaning, and potential. *Cambridge Journal of Economics*, 41:5, 1391-1418.
- Myyry, Liisa ja Helkama, Klaus. 2001. University students 'value priorities and emotional empathy. *Educational Psychology* 21:1, 25-40.
- Nickerson, Raymond S. 1998. Confirmation bias: a ubiquitous phenomenon in many guises. *Review of General Psychology* 2:2, 175-220.
- Næss, Petter. 2004. Prediction, regressions and critical realism. *Journal of Critical Realism* 3:1, 133-64.
- Offer, Avner ja Söderberg, Gabriel. 2016. *The Nobel factor: the prize in economics, social democracy, and the market turn*. Princeton NJ: Princeton University Press.
- Orfan, Ufuk. 2016. An empirical study on the effect of the groupthink on silence in organizations. *Ege Academic Review* 16:1, 135-145.
- Patomäki, Heikki. 1991. Concepts of 'action', 'structure' and 'power' in 'critical social realism': a positive and reconstructive critique. *Journal for the Theory of Social Behaviour* 21:2, 221-250.
- Patomäki, Heikki. 2001. Appendix 1: monetarism and the denial of reality. Teoksessa Heikki Patomäki, *Democratising globalization. The leverage of the Tobin tax*. London: Zed Books, 223-31.
- Patomäki, Heikki. 2003. A critical realist approach to global political economy. Teoksessa Justin Cruickshank (toim.), *Critical realism: the difference it makes*. London & New York: Routledge, 197-220.
- Patomäki, Heikki. 2011. Julkaisuluokittelun politiikkaa: teknologia ideologiana. *Politiikka* 53:4, 295-302.
- Patomäki, Heikki. 2012. Kohti vaihtoehtoista rahanjakomallia: vastaus Ilkka Niiniluodolle. *Politiikka* 54:1, 90-3.
- Patomäki, Heikki. 2014. On the reality of causes: a response to Ned Lebow. *Newsletter of Qualitative and Multi-Method Research APSA* 12:2, 11-15; saatavilla osoitteessa http://www.maxwell.syr.edu/uploadedFiles/moynihan/cqrm/Newsletter%2012_2.pdf.
- Patomäki, Heikki. 2015. *Suomen talouspolitiikan tulevaisuus: teoriasta käytäntöön*. Helsinki: Into.
- Patomäki, Heikki. 2017a. Capitalism: competition, conflict, crisis. *Journal of Critical Realism* 16:5, 537-43.
- Patomäki, Heikki. 2017b. Praxis, politics and the future: a dialectical critical realist account of world-historical causation. *Journal of International Relations and Development* 20:4 805-825.

-
- Patomäki, Heikki. 2018. *Disintegrative tendencies in global political economy: exits and conflicts*, London ja New York: Routledge.
- Piketty, Thomas. 2014. *Capital in the twenty-first century*. Cambridge, MA: The Belknap Press (Harvard University Press).
- Polanyi, Karl. [1944] 1957. *The great transformation: the political and economic origins of our time*. Boston, MA: Beacon Press.
- Rescher, Nicholas. 1996. *Process Metaphysics. An Introduction to Process Philosophy*. New York: State University of New York Press.
- Rescher, Nicholas. 2006. *Philosophical dialectics. An essay on metaphilosophy*. New York: State University of New York Press.
- Robbins, Lionel. 1932. *An essay on the nature & significance of economic science*. London: MacMillan.
- Robinson, Joan. 1964. *Economic philosophy*. Harmondsworth, Middlesex: Penguin Books.
- Robinson, Joan. 1980. Time in economic theory. *Kyklos* 33:2, 219-229.
- Rosch, Eleanor. 1983. Prototype classification and logical classification: the two systems. Teoksessa Ellin Kofsky Scholnick (toim.), *New trends in conceptual representation: challenges to Piaget's theory?* Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 73-86.
- Sayer, Andrew. 2011. *Why things matter to people: social science, values and ethical life*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schumpeter, Joseph A. 1939. *Business cycles: volume I*. New York: McGraw-Hill.
- Sen, Amartya K., Last, A.G.M. ja Quirk, Randolph. 1986. Prediction and economic theory. *Proceedings of the Royal Society A: Mathematical, Physical and Engineering Sciences* 407:1832, 3–23.
- Shaikh, Anwar. 2016. *Capitalism: competition, conflict, crises*. New York: Oxford University Press.
- Smith, Barry (toim.). 1988. *Foundations of Gestalt theory*. Munich and Vienna: Philosophia Verlag.
- Smolin, Lee. 2008. *The trouble with physics*. London: Penguin Books.
- Sonnenschein, Hugo. 1972. Market excess demand functions. *Econometrica* 40:3, 549–63.
- Springer, Simon, Birch, Kean ja MacLeavy, Julie (toim.). 2016. *The handbook of neoliberalism*. London & New York: Routledge.
- Sraffa, Piero. 1926. The law of returns under competitive conditions. *Economic Journal* 36:144, 538–50.
- Sraffa, Piero. 1930. The trees of the forest – a criticism. *Economic Journal* 40, 89–93.
- van Staveren, Irene. 2012. An evolutionary efficiency alternative to the notion of Pareto efficiency. *Economic Thought* 1:1, 109–126.
- Stigler, George J. 1957. Perfect competition, historically contemplated. *The Journal of Political Economy* 65:1, 1–17.
- Stigler, George J. 1984. Economics – the imperial science? *Scandinavian Journal of Economics* 86:3, 301-13.

-
- Sunderland, Ruth. 2010. A good woman economist is hard to find. *The Guardian*, 1.8.2010. <https://www.theguardian.com/business/2010/aug/01/economics-professional-diversity>. Viitattu 29.6.2016.
- Suvanto, Antti. 2016. Taloustieteilijät sosiologin silmin. *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 112, 3–5.
- Syll, Lars. 2016. Paul Krugman – mistaking the map for the territory,” *World Economics Association Newsletter* 6:3, 2-3. <https://www.worldeconomicsassociation.org/files/Issue6-3.pdf> Viitattu 4.7.2016.
- Taylor, Christopher. 2011. *A Macroeconomic Regime for the 21st Century. Towards a New Economic Order*. London & New York: Routledge.
- Tetlock, Philip E. 1999. Theory-driven reasoning about plausible pasts and probable futures in world politics: are we prisoners of our preconceptions. *American Journal of Political Science* 43:2, 335-66.
- Unger, Roberto M. ja Smolin, Lee. 2015. *The singular universe and the reality of time. a proposal in natural philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Van Fraassen, Bas C. 1980. *The scientific image*. Oxford: Clarendon.
- Varian, Hal R. 1992. *Microeconomic analysis*. (3.painos). New York: W.W. Norton & Co.
- Weintraub, E. Roy. 1993. Neoclassical Economics. E-teoksessa David R. Henderson (toim.), *The concise encyclopedia of economics*. Library of Economics and Liberty. <http://www.econlib.org/library/Enc1/NeoclassicalEconomics.html>. Viitattu 2.9.2016.
- Whitehead, Alfred N. [1925] 1997. *Science and the modern world*. New York: Free Press.
- Wittgenstein, Ludwig. 1958. *Philosophical investigations*. Oxford: Basil Blackwell.